

Zmiany zróżnicowań
wewnętrznych
rozwoju społeczno-
-gospodarczego
województwa kujawsko-
-pomorskiego
w I dekadzie XXI wieku

październik 2012 r.

ZESPÓŁ SPORZĄDZAJĄCY

Iwona Stańczyk
Beata Żmudzińska
Adam Stańczyk

Opracowanie graficzne:

Ewa Birek
Aleksandra Lewandowska

Skład i łamanie tekstu:

Dawid Iwanowski

ISBN 978-83-62740-32-1

Wydawca:

Zakład Usług Poligraficznych
DRUK-TOR S.C.
ul. Nieszawska 33, 87-100 Toruń
tel.: 56 678 10 19
e-mail: druktor@druktor.pl

Publikacja została sfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007–2013

Spis treści

WSTĘP	5
TŁO PROCESÓW SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH	6
ROZMIESZCZENIE LUDNOŚCI NA TERENIE WOJEWÓDZTWA	6
LUDNOŚĆ WIEJSKA WOJEWÓDZTWA	8
OBSZARY CHRONIONE	9
LESISTOŚĆ	11
MIGRACJE	12
RUCH NATURALNY LUDNOŚCI	14
ZMIANY ZRÓŻNICOWAŃ STANU ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO	15
STOPA BEZROBOCIA	15
PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ	20
WSKAŹNIK PRZEDSIĘBIORCZOŚCI	22
PRODUKCJA PRZEMYSŁOWA	24
KAPITAŁ ZAGRANICZNY W DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ	26
POZIOM WYNAGRODZEŃ	30
OPIEKA PRZEDSZKOLNA – MIEJSCA W PRZEDSZKOLACH	31
OPIEKA PRZEDSZKOLNA – DZIECI OBJĘTE OPIEKĄ PRZEDSZKOLNĄ	32
OPIEKA ŻŁOBKOWA	34
WARUNKI MIESZKANIOWE	35
ZAOATRZENIE W WODĘ	37
STAN ROZWOJU SIECI KANALIZACYJNEJ	38
LUDNOŚĆ OBSŁUGIWANA PRZEZ SIEĆ KANALIZACYJNĄ	40
LUDNOŚĆ OBSŁUGIWANA PRZEZ SIEĆ GAZOWĄ	41
GMINNE DROGI PUBLICZNE	43
ROLNICTWO – PRODUKCJA ROŚLINNA	44
ROLNICTWO – PRODUKCJA ZWIERZĘCA	46
WIELKOŚĆ BAZY NOCLEGOWEJ	48
WSKAŹNIKI BAZY NOCLEGOWEJ	49
REJESTROWANY RUCH TURYSTYCZNY	51
PODSUMOWANIE	52

Wstęp

Przedmiotem opracowania jest porównanie stanu zróżnicowań wewnętrznych rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego dla dwóch okresów: początku XXI wieku oraz sytuacji aktualnej. Celem jest zidentyfikowanie kierunków zmian stanu rozwoju, to znaczy określenia dziedzin, w których procesy rozwojowe prowadzą do zmniejszania dysproporcji wewnętrznych (a więc następuje wyrównywanie stanu rozwoju) oraz dziedzin, w których zróżnicowania są utrzymywane albo nawet pogłębiają się.

Należy w tym miejscu zauważyć, że zróżnicowanie stanu rozwoju wewnątrz województwa nie zawsze musi być postrzegane jako cecha negatywna. Bardzo często jest to zjawisko całkowicie naturalne, a w zakresie niektórych zagadnień różnica potencjałów generuje przepływy, które są korzystne dla wszystkich obszarów zaangażowanych w te procesy. Bardzo wiele dziedzin jest determinowanych czynnikami przyrodniczymi, a ważnym czynnikiem kształtującym rozwój jest także bliskość dużych ośrodków miejskich i czerpanie impulsów rozwojowych z wykorzystania sąsiedztwa. Są to uwarunkowania niezmiennie, które obszarom dają trwałe „przewagi konkurencyjne” lub „trwałe straty konkurencyjne”. Stymulowanie rozwoju w celu wyrównywania potencjałów jest w tych przypadkach nie tylko niewskazane, ale wręcz pozbawione realnych przesłanek wpływu na stan rozwoju. W pewnych dziedzinach osiągnięte wskaźniki świadczą jednoznacznie o jakości życia lub o poziomie konkurencyjności lokalnej gospodarki. W tych aspektach dążenie do wyrównywania poziomu powinno być rozpatrywane jedynie w kontekście dążenia do poprawy stanu obszarów najsłabszych, bowiem wyrównywanie, które ma miejsce poprzez spadek wartości wskaźników dla obszarów najlepszych świadczy o niekorzystnych procesach hamujących ich rozwój. Często ma miejsce sytuacja, w której zróżnicowania są trwałe, ale zarówno obszary najlepsze, jak i najgorsze poprawiają swoje wskaźniki. Świadczy to o postępujących procesach rozwoju i o ile rozwój ten jest harmonijny, a najsłabsze obszary wykazują satysfakcjonujące tempo rozwoju, nie należy jej oceniać negatywnie. Bezwzględnie należy jednak dążyć do wyrównywania stanu rozwoju w zakresie podstawowych zadań publicznych, takich jak obsługa w zakresie lokalnej infrastruktury technicznej lub dostępność i jakość lokalnej infrastruktury społecznej.

Analizy wykonano dla powiatów, skupiając się przede wszystkim na identyfikacji zróżnicowań wśród powiatów ziemskich, choć w zakresie większości zagadnień odniesiono się również do stanu rozwoju największych miast wydzielanych jako powiaty grodzkie (jednak ze względu na specyfikę i złożoność procesów wpływających na rozwój największych miast, w większości zagadnień pozbawione sensu jest porównywanie stanu powiatów grodzkich i powiatów ziemskich, a nawet powiatów grodzkich między sobą, jak też nie jest możliwa prosta interpretacja zmian stanu rozwoju powiatów grodzkich, bowiem zazwyczaj zmiany te mają złożoną genezę). Powiat jest jednostką administracyjną w granicach której realizowane są istotne zadania własne wpływające na jakość życia mieszkańców oraz konkurencyjność. Większość powiatów obejmuje obszary stanowiące podregiony funkcjonalne ich siedzib, a więc także z punktu widzenia struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa, są to właściwe jednostki odniesienia dla analiz. Wreszcie dane statystyczne opisujące część zagadnień dostępne są tylko dla tego poziomu odniesienia, a więc nie byłoby możliwe dokonanie bardziej precyzyjnych analiz. W tym miejscu należy podkreślić, że jednym z celów opracowania było przedstawienie wniosków w sposób możliwie syntetyczny, co w przypadku niektórych zagadnień prowadzi do pewnych uproszczeń (które jednak – dla ogólnej charakterystyki województwa – są całkowicie dopuszczalne i nie fałszują ogólnych ocen i wniosków). Zwraca się jednak uwagę, że nie-

które zagadnienia są silnie zróżnicowane w ujęciu gmin. Analiza przeprowadzona w ujęciu gmin byłaby tu istotnym uzupełnieniem analiz powiatowych, ale wiązałaby się ze znacznym zwiększeniem objętości i wieloaspektowości analiz, co wpłynęłoby niekorzystnie na założony syntetyczny i popularny charakter opracowania.

Ze względu na dążenie do możliwie najbardziej syntetycznego przedstawienia analizowanych zagadnień, porównań stanu rozwoju poszczególnych zagadnień dokonano w oparciu o wybrane cechy (zdaniem autorów w najlepszym stopniu obrazujących zróżnicowania), co nie wyczerpuje wszystkich aspektów danego zagadnienia. Analizy większości zagadnień zostały przeprowadzone dla lat 2000 i 2011. Wyjątkiem są zagadnienia, dla których dane w takim ujęciu nie są dostępne. Dla przyrostu naturalnego i migracji – ze względu na coroczną dużą zmienność – posłużono się uśrednionymi danymi dla okresów 3-letnich.

W opracowaniu – oprócz analizy wskaźników świadczących o stanie rozwoju powiatów – przedstawiono także porównanie cech stanowiących „tło rozwoju”, czyli zagadnień, które nie są stymulowane w wyniku polityki samorządów, ale wpływają one na warunki rozwoju i zmian innych aspektów.

Opracowanie wykonano na podstawie danych GUS. Poza tym w rozdziale „Kapitał zagraniczny w działalności gospodarczej” wykorzystano dane i informacje otrzymane z Centrum Obsługi Inwestora w Toruniu oraz dane zawarte w publikacji „Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w województwie kujawsko-pomorskim” opracowanie zbiorowe pod kierunkiem naukowym Włodzimierza Karaszewskiego, Toruń 2012 r. W rozdziale „Stopa bezrobocia” wykorzystano również dane i informacje otrzymane z Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Toruniu.

Tło procesów społeczno-gospodarczych

Rozmieszczenie ludności na terenie województwa

W okresie 2000-2011 miały miejsce dosyć znaczące przesunięcia w rozmieszczeniu ludności na terenie województwa, ale zjawisko to dotyczyło przede wszystkim centralnej części województwa. Zmiany są skutkiem przede wszystkim dwóch procesów:

- ubytku ludności w największych miastach, w części związanego z migracjami do stref podmiejskich (zwłaszcza w przypadku Bydgoszczy i Torunia), a w części z ubytkami naturalnymi,
- bardzo intensywnego rozwoju stref podmiejskich Bydgoszczy i Torunia – choć sytuacja jest tu zróżnicowana w skali poszczególnych gmin tych powiatów, to obydwa powiaty notują bardzo znaczące wzrosty zaludnienia. Opisywana dekada jest okresem najdynamiczniejszego rozwoju stref podmiejskich tych miast.

Pozostałe powiaty cechują się niewielkimi zmianami (najczęściej niewielkim wzrostem).

Cecha:	Liczba mieszkańców powiatów	
Jednostka:	liczba	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	inowrocławski – 166441 świecki – 96851 bydgoski – 86399	inowrocławski – 164965 bydgoski – 107678 świecki – 99942

Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	wąbrzeski – 34802 grudziądzki – 38499 sępoleński – 40698	wąbrzeski – 35286 grudziądzki – 40216 sępoleński – 41683
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	4,8	4,7
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	66,3 tys.	69,2 tys.
Relacje powiatów do wartości średniej	Liczbę ludności wyższą od przeciętnej notuje 9, a niższą – 10 powiatów ziemskich.	Liczbę ludności wyższą od przeciętnej notuje 8, a niższą – 11 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	375676	363020
Toruń	210194	204921
Włocławek	121833	116345
Grudziądz	100878	98438
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Na uwagę zasługuje fakt, że wprawdzie największy powiat inowrocławski liczy aż 4,7-krotnie więcej mieszkańców niż najmniejszy powiat wąbrzeski, to rzeczywista skala zróżnicowań między powiatami nie jest tak duża – powiat inowrocławski jest jednostką bardzo nietypową ze względu na dużą liczbę mieszkańców (165,0 tys.) a kolejny po powiecie inowrocławskim – powiat bydgoski jest już tylko 3,1-krotnie większy od wąbrzeskiego.	

Największe bezwzględne zmiany liczby ludności dotyczyły: powiatu bydgoskiego – wzrost o 21,3 tys., toruńskiego – wzrost o 17,4 tys., Bydgoszczy – spadek o 12,7 tys., Włocławka – spadek o 5,5 tys., Torunia – spadek o 5,3 tys., powiatu nakielskiego – wzrost o 3,3 tys. W powiecie bydgoskim wzrost wyniósł prawie 25%, a w powiecie toruńskim ponad 21%. Poza powiatami grodzkimi, spadek liczby mieszkańców zanotowały tylko powiat inowrocławski, mogileński i radziejowski ale skala zmian jest tu pomijalnie mała (wynosi poniżej 2%).

Wskutek opisanych procesów nie zmieniły się relacje pomiędzy liczbą ludności największego i najmniejszego powiatu ziemskiego – powiat inowrocławski jest pod względem liczby mieszkańców 4,7-krotnie większy od powiatu wąbrzeskiego, ale zasadniczo zmieniło się znaczenie powiatów bydgoskiego i toruńskiego, które w roku 2000 stanowiły łącznie 8,1%, a w 2011 – 9,8% ludności całego województwa. Bydgoski zajmował 7 pozycję wśród wszystkich powiatów województwa, a obecnie zajmuje pozycję 5, toruński natomiast awansował z pozycji 10 na 7. Powiaty grodzkie straciły łącznie prawie 26 tys. mieszkańców i ich udział w ogólnej liczbie ludności województwa zmniejszył się z 39,1 do 37,3%.

Podkreślić należy, że dynamiczny rozwój stref podmiejskich Bydgoszczy i Torunia, był w opisywanej dekadzie i pozostaje w kolejnych latach jednym z najważniejszych uwarunkowań rozwoju województwa, warunkującym szereg zmian w pozostałych dziedzinach funkcjonowania całego województwa ale także obydwu miast – Bydgoszczy i Torunia.

Ludność wiejska województwa

Cecha:	Liczba mieszkańców wiejskich powiatów	
Jednostka:	liczba	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	włocławski – 68274 toruński – 66073 świecki – 64405	toruński – 83509 bydgoski – 80664 włocławski – 69713
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	wąbrzeski – 21095 sępoleński – 23392 golubsko-dobrzyński – 27740	wąbrzeski – 21092 sępoleński – 24004 rypiński – 27999
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	3,2	4,0
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	40,9 tys.	43,7 tys.
Relacje powiatów do wartości średniej	Liczbę ludności wiejskiej wyższą od przeciętnej notuje 8, a niższą – 11 powiatów.	Liczbę ludności wiejskiej wyższą od przeciętnej notuje 8, a niższą – 11 powiatów.
Wartości dla powiatów grodzkich: Bydgoszcz Toruń Włocławek Grudziądz	Nie dotyczy	Nie dotyczy
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Poza powiatami bydgoskim i toruńskim, pozostałe notują niewielkie zmiany, co powoduje, że relacje pomiędzy tymi powiatami oraz ich znaczenie w ogólnym potencjale województwa – zostają zachowane.	

Zmiany liczby ludności wiejskiej w okresie 2000-2011 miały dużo większe natężenie, niż zmiany ogólnej liczby ludności. Oznacza to, że obszary wiejskie cechują się większą dynamiką zmian, niż miasta. Świadczy o tym także fakt, iż ogólna liczba mieszkańców województwa w analizowanym okresie wzrosła o 1,5%, a liczba ludności wiejskiej aż o 6,9%. Wprawdzie duża skala zmian dotyczy tylko obszarów podmiejskich, ale w prawie każdym z powiatów dynamika zmian na wsi jest większa, niż liczona ogółem, a na przykład w powiatach inowrocławskim i mogileńskim, pomimo ubytku liczby ludności ogółem, liczba ludności wiejskiej zauważalnie wzrosła.

Największe bezwzględne zmiany liczby ludności wiejskiej dotyczyły powiatów: bydgoskiego – wzrost o 19,6 tys., toruńskiego – o 17,4 tys., nakielskiego – wzrost o 3,0 tys., świeckiego – wzrost o 2,7 tys.; kolejne 6 powiatów zanotowało wzrost o ponad 1 tys., a tylko 3 powiaty zanotowały spadek liczby ludności wiejskiej, przy czym największy spadek – w powiecie radziejowskim, wyniósł o,8 tys.

Największa skala zmian dotyczy więc powiatów podmiejskich, gdzie na obszarach wiejskich ma miejsce bardzo duży napływ migracyjny, wskutek czego notuje się niezwykle wysoką dynamikę

zmian. W okresie 2000-11 w powiecie bydgoskim wzrost liczby ludności wyniósł 32%, a w powiecie toruńskim ponad 26% - bezwzględnie było to łącznie 37 tys. osób. Także wzrost liczby ludności wiejskiej w powiecie nakielskim należy wiązać z osadnictwem pozarolniczym, głównie z rozwojem strefy podmiejskiej Bydgoszczy. Na uwagę zasługuje fakt, że choć pod względem administracyjnym ma tu miejsce wzrost liczby ludności wiejskiej, to de facto jest to społeczność bardzo silnie zurbanizowana zawodowo i społecznie i nie należy jej wiązać z tradycyjnie pojmowaną ludnością rolniczą, zamieszkującą obszary o rolniczym charakterze.

Wskutek opisanych procesów urbanizacji podmiejskiej, udział powiatów bydgoskiego i toruńskiego w liczbie ludności wiejskiej województwa wzrósł z 16,4% do 19,8%, co oznacza, iż obecnie co piąty mieszkaniec obszarów wiejskich województwa zamieszkuje podmiejskie powiaty bydgoski lub toruński. W analizowanym okresie powiat toruński awansował pod względem liczby ludności wiejskiej z 2 na 1 pozycję, a powiat bydgoski – z 4 na 2. Powiat włocławski, który w roku 2000 notował największą liczbę ludności wiejskiej, obecnie zajmuje 3 pozycję, ustępując toruńskiemu o prawie 14 tysięcy. Małe zmiany liczby ludności wiejskiej powodują, że nie zmieniają się relacje pomiędzy pozostałymi powiatami – zwłaszcza tymi o mniejszej liczbie ludności. Ponieważ liczba ludności wiejskiej w najmniejszych powiatach nie zmienia się, a powiaty największe – zyskują mieszkańców, rośnie dysproporcja pomiędzy jednostkami o skrajnej liczbie ludności wiejskiej: w roku 2000 powiat włocławski (liczący wówczas najwięcej ludności wiejskiej) był pod tym względem 3,2-krotnie większy od powiatu wąbrzeskiego, a w roku 2011 powiat toruński (liczący obecnie najwięcej ludności wiejskiej) jest 4-krotnie większy od wąbrzeskiego.

Podkreślić więc należy, że w praktyce nie zmienia się liczba ludności w tradycyjnych obszarach rolniczych, a wykazywane statystycznie bardzo duże zmiany dotyczą wyłącznie rozwoju stref podmiejskich Bydgoszczy i Torunia. Pomimo, iż formalnie jest to kategoria „ludności wiejskiej”, to w żaden sposób jej zmiana nie wiąże się ze zmianą znaczenia funkcji rolniczych i im pochodnych.

Obszary chronione

System obszarów chronionych jest stosunkowo stabilny i w ostatniej dekadzie podlegał tylko niewielkim zmianom granic. Bliższej analizie poddano parki krajobrazowe oraz obszary chronionego krajobrazu. Są to formy wielkopowierzchniowe i rozłączne w granicach. Łączna ich powierzchnia wzrosła z 547,8 tys. ha do 566,9 tys. ha, co oznacza, że w roku 2000 zajmowały one 30,5% a w roku 2011 – 31,5% powierzchni województwa.

Na uwagę zasługuje fakt, że parki krajobrazowe występują tylko w 13 powiatach, podczas gdy obszary chronionego krajobrazu w każdym, z wyjątkiem miasta Włocławek. Miasto Włocławek jest jedynym powiatem pozbawionym obydwu form chronionych. Rzecz jasna, w wielu powiatach obydwie formy nie zajmują znaczących powierzchni, np. parki krajobrazowe tylko w 5, a obszary chronionego krajobrazu tylko w 11 powiatach stanowią ponad 1/5 ogólnej powierzchni.

Największe udziały analizowanych obszarów chronionych w powierzchni ogólnej notują powiaty: sępoleński (77%), tucholski (64%), brodnicki (55%), świecki (48%), natomiast najniższe – miasto Włocławek (brak tego typu form), miasto Toruń (niespełna 6%), nakielski (7%), żniński i inowrocławski (10%). Największe powierzchnie bezwzględne obszarów chronionych notują powiaty: świecki (70,8 tys. ha), tucholski (68,7 tys. ha), sępoleński (61,4 tys. ha), brodnicki (57,5 tys. ha) i bydgoski (56,9 tys. ha). Na uwagę zasługuje fakt, że aż 26% całej powierzchni parków krajobrazowych na terenie województwa przypada na powiat sępoleński.

W analizowanym okresie tylko w dwóch powiatach zaszły znaczące zmiany w zakresie wielkopowierzchniowego systemu obszarów chronionych. Wskutek powiększenia Krajeńskiego Parku Krajobrazowego znacząco wzrósł udział powierzchni chronionych w powiecie sępoleńskim – z niespełna

66% na prawie 78% ogólnej powierzchni powiatu oraz w tucholskim – z 56% na 64%. Już w roku 2000 powiaty te wykazywały największy udział powierzchni chronionej w powierzchni ogółem i wspomniane powiększenie Krajeńskiego PK tylko zwiększyło już wysoki pierwotnie wskaźnik. Obydwa powiaty należały też już w 2000 roku do powiatów o największym znaczeniu w systemie obszarów chronionych województwa, koncentrując odpowiednio 9,5% (sępoleński) i 11,0% (tucholski) powierzchni chronionej. W roku 2011 ich udziały wynosiły odpowiednio 10,8% i 12,1%, a stosunkowo mały powierzchniowo powiat sępoleński jest obecnie trzecim powiatem pod względem bezwzględnej powierzchni obszarów chronionych.

W pozostałych powiatach zmiany były bardzo niewielkie lub w ogóle nie notowano zmian. Tak więc jest to jedna z bardzo nielicznych dziedzin, w których pomimo upływu dekady nie zaszły zmiany w relacjach między powiatami.

Cecha:	Wielkopowierzchniowe formy ochrony przyrody – powierzchnia zajmowana przez parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu	
Jednostka:	ha	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	świecki – 70841 tucholski – 60417 bydgoski – 56910	świecki – 70841 tucholski – 68747 sępoleński – 61454
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	radziejowski – 6365 nakielski – 6486 rypiński – 9026	radziejowski – 7070 nakielski – 8081 rypiński – 9026
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	11,1	10,0
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	Udział wielkopowierzchniowych form w powierzchni ogólnej (%) – 30,5%	Udział wielkopowierzchniowych form w powierzchni ogólnej (%) – 31,5%
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnej notuje 10, a niższą – 9 powiatów.	Wskaźnik wyższy od przeciętnej notuje 10, a niższą – 9 powiatów.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	6086,0 ha	6086,0 ha
Toruń	681,6 ha	681,6 ha
Włocławek	0,0 ha	0,0 ha
Grudziądz	1290,0 ha	1290,0 ha
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	System obszarów chronionych należy do najbardziej stabilnych uwarunkowań rozwoju województwa.	

Należy zauważyć, że analizowana dekada to okres dosyć dynamicznego rozwoju innych form chronionych. Szczególnie istotne znaczenie ma tu bardzo szeroki rozwój nowej dla wspomnianej dekady formy – obszarów chronionych w sieci Natura 2000, który ma miejsce od roku 2004. Sieć rozwinięta jest nierównomiernie, a szczególnie duże jej powierzchnie przypadają na powiaty: tucholski, świecki i nakielski. Warto jednak zauważyć, że obszary Natura 2000 często obejmują tereny objęte równocześnie innymi formami ochrony; także dwa zasadnicze typy obszarów Natura 2000 (chronione w ramach tzw. Dyrektywy ptasiej i Dyrektywy siedliskowej) mogą obejmować tę samą przestrzeń.

Lesistość

Aczkolwiek w powszechnym mniemaniu, tereny zajmowane przez lasy wydają się być niezmiennie, w rzeczywistości powierzchnia lasów sukcesywnie rośnie. W okresie 2001–2011 zanotowano wzrost o prawie 17 tys. ha, a tylko jeden powiat – chełmiński zanotował spadek powierzchni leśnych (o zaledwie 15 ha).

Zmiany w powierzchni lasów są stosunkowo niewielkie. Przeciętny wzrost dla całego województwa wyniósł 4,1%, ale w kilku powiatach był znacznie wyższy. W powiecie toruńskim wyniósł prawie 19%, w radziejowskim ponad 11%, w wąbrzeskim i rypińskim 9-10%.

Wspomniane zmiany nie powodują zasadniczych zmian relacji między powiatami – w całym analizowanym okresie nastąpiła tylko jedna zmiana pozycji – powiat radziejowski zanotował większe tempo zalesień niż miasto Toruń i wyprzedził Toruń pod względem bezwzględnej powierzchni lasów.

Największy udział w powierzchni leśnej województwa mają powiaty: bydgoski (13,6% wszystkich lasów województwa), świecki (12,6%), tucholski (12,4%) i toruński (10,0%). Wspomniane 4 powiaty skupiają więc prawie połowę lasów województwa. Najmniejszy udział notują powiaty grodzkie Grudziądz, Włocławek i Toruń (łącznie 1,4%) oraz powiaty ziemskie – radziejowski (0,7%), aleksandrowski (0,8%), chełmiński (0,8%), wąbrzeski (1,0%).

Powierzchnia lasów w największym pod względem bezwzględnej powierzchni lasów powiecie – bydgoskim – wynosi ponad 58,3 tys. ha, w najmniejszym ziemskim - radziejowskim – tylko 2953 ha.

Podkreślić należy bardzo duże zróżnicowanie wskaźnika lesistości. Udział powierzchni leśnej w powiecie tucholskim wynosi 48,5% powierzchni ogólnej, w bydgoskim – prawie 41%, w świeckim – prawie 36%, a w toruńskim – prawie 33%. Na drugim biegunie znajdują się powiaty: radziejowski (4,8%), chełmiński (6,8%), aleksandrowski (7,3%) oraz wąbrzeski (8,3%).

Cecha:	Udział gruntów leśnych w powierzchni ogółem	
Jednostka:	%	
Rok odniesienia:	2000	2010
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	tucholski – 48,2 bydgoski – 40,7 świecki – 35,2	tucholski – 48,5 bydgoski – 40,8 świecki – 35,5
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	radziejowski – 4,6 chełmiński – 6,8 aleksandrowski – 7,3	radziejowski – 4,8 chełmiński – 6,8 aleksandrowski – 7,3
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	Dla powierzchni bezwzględnej lasów – 21,8	Dla powierzchni bezwzględnej lasów – 19,8

Średnia wartość dla powiatów ziemskich	23,6	24,5
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnej notuje 6, a niższy – 13 powiatów.	Wskaźnik wyższy od przeciętnej notuje 5, a niższy – 14 powiatów.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	27,9	27,9
Toruń	22,5	24,0
Włocławek	23,5	24,4
Grudziądz	19,0	20,1
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Za ciekawostkę należy uznać fakt, że w roku 2000 bezwzględna powierzchnia lasów w mieście Toruń była wyższa niż w powiecie radziejowskim, a zarówno w roku 2000, jak i w roku 2011 powierzchnia lasów w mieście Bydgoszcz była większa niż w każdym z powiatów: wąbrzeskim, chełmińskim, aleksandrowskim i radziejowskim. Powyższe porównanie dowodzi jak małe są powierzchnie leśne w tych powiatach.	

Migracje

Cecha:	Wskaźnik salda migracji	
Jednostka:	na 1000 mieszkańców	
Rok odniesienia:	Średnia dla okresu 1999-2001	Średnia dla okresu 2009-2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach: (powiaty o najkorzystniejszym wskaźniku)	bydgoski – 8,7 toruński – 7,5 aleksandrowski – 1,6	bydgoski – 13,3 toruński – 11,7 aleksandrowski – 0,4
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach: (powiaty o najbardziej niekorzystnym wskaźniku)	grudziądzki – -4,5 lipnowski – -3,6 radziejowski – -3,2	rypiński – -3,3 radziejowski – -2,8 sępoleński – -2,5
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	Bezwzględna różnica pomiędzy skrajnymi powiatami wynosi 11,9.	Bezwzględna różnica pomiędzy skrajnymi powiatami wynosi 15,8.
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	-0,2	0,8
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnej notuje 5, a niższy – 14 powiatów.	Wskaźnik wyższy od przeciętnej notują 2, a niższy – 17 powiatów.

Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	-0,4	-3,5
Toruń	0,3	-2,4
Włocławek	-1,1	-4,0
Grudziądz	0,0	-2,4
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Wiele powiatów notuje niekorzystne wartości wskaźnika migracji, jednak bezwzględne ubytki ludności z tego tytułu są niewielkie, np. przy wartości wskaźnika -1,0/1000 mieszkańców, w większości powiatów będzie to ubytek w skali całego powiatu, w ciągu roku wynoszący zaledwie 40-100 osób. Problem jest jednak istotny w największych miastach (w Toruniu ubytek nawet o 1,0/1000 to strata 200, a w Bydgoszczy 360 mieszkańców), a także jeśli wskaźnik jest istotnie niski lub gdy kumuluje się z ujemnym wskaźnikiem przyrostu naturalnego.	

W ostatniej dekadzie miało miejsce pogorszenie wskaźników migracji, jak też doszło do pogłębienia zróżnicowań między powiatami.

Przed wszystkim należy podkreślić, że obecnie tylko cztery powiaty notują dodatnie saldo migracji międzypowiatowych, przy czym w obydwu powiatach podmiejskich jest ono niezwykle wysokie. Przeciętny roczny wskaźnik dla powiatu bydgoskiego wynosi 13,3/1000 mk, a dla toruńskiego – 11,7/1000 mk, podczas gdy kolejny powiat - aleksandrowski – notuje wskaźnik na poziomie 0,4/1000, a włocławski – 0,3/1000 mk. W przypadku tych dwóch powiatów zmiany liczby ludności powodowane migracjami są więc zaledwie symboliczne.

Pozostałe powiaty – w tym wszystkie powiaty grodzkie - notują wskaźnik ujemny, przy czym aż w 9 powiatach jest on niższy niż -2,0/1000 mk (w tej grupie są wszystkie powiaty grodzkie), a najgorszy sięga -4,0/1000 (miasto Włocławek). O ile ubytek ludności w największych miastach jest naturalny i wiąże się z coraz bardziej intensywną urbanizacją podmiejską (de facto mieszkańcy ci, pomimo zmiany miejsca zamieszkania, pozostają związani z systemem danego miasta), to niepokojące jest dosyć wysokie ujemne saldo w powiatach rypińskim (-3,3/1000), radziejowskim, mogileńskim i lipnowskim, gdzie utrzymywanie obecnych wskaźników może być zagrożeniem dla dalszego rozwoju (przeciętnie rocznie każdy z tych powiatów traci w wyniku migracji ludność małej miejscowości wiejskiej).

Zmiany, które zaszły w analizowanym okresie polegają przede wszystkim na znacznym zwiększeniu migracji do stref podmiejskich Bydgoszczy i Torunia. Powiat bydgoski zwiększył wskaźnik z 8,7/1000 do 13,3/1000, a toruński – z 7,5/1000 do 11,7/1000. Wprawdzie powiat o największym ujemnym saldzie przed dekadą notował wartość -4,5/1000 (był to wówczas powiat grudziądzki), a obecnie jest to wartość nieco korzystniejsza (-4,0/1000 – miasto Włocławek), jednak przed dekadą tylko 7 powiatów notowało wartość poniżej -2,0/1000, a obecnie jest takich powiatów 9. Znacznie pogorszyły się wskaźniki największych miast. Przed dekadą Toruń notował minimalny wskaźnik pozytywny (0,3/1000), obecnie wyraźnie negatywny (-2,4/1000), Grudziądz ze stanu równowagi (saldo 0,0/1000) zmienił wskaźnik na wyraźnie ujemny (-2,4/1000), Bydgoszcz wykazywała niewielki wskaźnik negatywny (-0,4/1000), obecnie wyraźnie negatywny (-3,5/1000), Włocławek znacząco pogorszył wskaźnik (zmiana z -1,1/1000 do -4,0/1000). Bez wątpliwości zwiększony odpływ mieszkańców Bydgoszczy i Torunia jest rekompensowany przez ich napływ do stref podmiejskich, ale w przypadku Włocławka i Grudziądza takiej rekompensaty się nie obserwuje, co wskazuje, że migranci wybierają inne kierunki, a więc nie pozostają w systemach miejskich tych miast (jest to więc strata „rzeczywista” a nie tylko „statystyczna”).

Ruch naturalny ludności

Cecha:	Wskaźnik przyrostu naturalnego	
Jednostka:	na 1000 mieszkańców	
Rok odniesienia:	Średnia dla okresu 1999-2001	Średnia dla okresu 2009-2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	grudziądzki – 3,7 tucholski – 3,2 sępoleński – 3,0	nakielski – 3,6 toruński – 3,5 bydgoski – 3,4
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	włocławski – -0,7 aleksandrowski – -0,6 radziejowski – -0,5	radziejowski – -1,7 aleksandrowski – -0,9 włocławski – -0,9
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	Bezwzględna różnica pomiędzy skrajnymi powiatami wynosi 4,4.	Bezwzględna różnica pomiędzy skrajnymi powiatami wynosi 5,3.
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	1,6	1,7
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnej notuje 12, a niższy – 7 powiatów.	Wskaźnik wyższy od przeciętnej notują 11, a niższy – 8 powiatów.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	-0,9	-0,7
Toruń	0,8	1,1
Włocławek	0,0	-1,2
Grudziądz	-0,8	-0,1
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Pomimo obiegowej opinii o znaczącym wzroście urodzeń w ostatnich latach, aż w 11 powiatach w badanym okresie nastąpiło pogorszenie wskaźnika przyrostu naturalnego, a w największych miastach procesy starzenia społeczeństwa skutkują rosnącymi wskaźnikami zgonów.	

W okresie ostatniej dekady miała miejsce dalsza polaryzacja przestrzeni województwa w zakresie jednego z podstawowych procesów demograficznych – ruchu naturalnego, czyli różnicy pomiędzy liczbą urodzeń, a liczbą zgonów. Polaryzacja polegała na istotnym poprawieniu wskaźników w części powiatów, ale jednocześnie znaczącym pogorszeniu w pozostałych. Przeciętna wartość zarówno w powiatach ziemskich, jak i w czterech powiatach grodzkich uległa nieznacznej poprawie. W skali powiatów ziemskich nastąpiła poprawa wskaźnika przyrostu naturalnego z 1,6/1000 mk do 1,7/1000 mk, a w miastach z -0,3/1000 do -0,2/1000. Należy jednak zauważyć, że przed dekadą 5 powiatów notowało wartości ujemne, a obecnie 7, a równocześnie bardzo korzystne wartości przyrostu naturalnego, przekraczające 3,0/1000, przed dekadą wykazywały 4, a obecnie – 6 powiatów.

Bezwzględna różnica pomiędzy powiatami o skrajnych wartościach przed dekadą wynosiła 4,8, a obecnie 5,3.

Bardzo duże znaczenie dla kształtowania liczby i struktur ludności powiatów ma fakt, że zdecydowana ich większość notuje ujemne saldo migracji, a więc przyrost naturalny jest jedyną szansą niwelowania odpływu ludności. Tak więc w powiatach, gdzie przyrost jest ujemny ma miejsce nakładanie tych negatywnych uwarunkowań, a zmniejszanie liczby ludności jest wówczas szczególnie duże.

Poprawa wskaźnika przyrostu naturalnego jest zjawiskiem bardzo pożądanym. Największa zmiana pozytywna miała miejsce w powiatach chełmińskim, nakielskim, brodnickim, toruńskim i w mieście Grudziądz, natomiast duża zmiana negatywna – w mieście Włocławek i powiatach radziejowskim, lipnowskim i golubsko-dobrzyńskim. Pomimo obiegowej opinii o znaczącym wzroście urodzeń w ostatnich latach, aż w 11 powiatach w badanym okresie nastąpiło pogorszenie wskaźnika przyrostu naturalnego, a w największych miastach procesy starzenia społeczeństwa skutkują rosnącymi wskaźnikami zgonów.

Obecnie najkorzystniejsza sytuacja ma miejsce w powiatach nakielskim, tucholskim i obydwu powiatach podmiejskich – bydgoskim i toruńskim (w tych ostatnich jest skutkiem napływu ludzi młodych). Najgorszą sytuacją cechuje się powiat radziejowski, gdzie duża przewaga liczby zgonów nad urodzeniami zagraża dalszemu rozwojowi, jeśli obecny wskaźnik się utrzyma. Niekorzystna jest także sytuacja miasta Włocławek oraz powiatów aleksandrowskiego i włocławskiego.

Spośród największych miast zdecydowanie najkorzystniejszą sytuację notuje Toruń w stosunku do okresu sprzed dekady. Już wówczas korzystny wskaźnik poprawił się.

Zmiany zróżnicowań stanu rozwoju społeczno-gospodarczego

Stopa bezrobocia

Cecha:	Stopa bezrobocia rejestrowanego	
Jednostka:	%	
Rok odniesienia:	2004	2011
Powiaty ziemskie o najwyższej stopie bezrobocia:	żniński – 34,5 nakielski – 33,9 sępoleński – 33,5	lipnowski – 28,5 grudziądzki – 27,7 włocławski – 27,0
Powiaty ziemskie o najniższej stopie bezrobocia:	bydgoski – 21,1 brodnicki – 25,6 świecki – 25,8	bydgoski – 12,9 brodnicki – 14,8 toruński – 17,6
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	1,6	2,2
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	-	-
Relacje powiatów do wartości średniej	-	-
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	11,4	7,9
Toruń	13,2	8,0
Włocławek	21,8	19,7
Grudziądz	30,1	22,2

Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia

Bez względu na wahania koniunktury trwale wysoki poziom bezrobocia występuje w powiatach: grudziądzkim, włocławskim i sępoleńskim.

W okresie 2004-2011 stopa bezrobocia w województwie kujawsko-pomorskim spadła o prawie 7 punktów procentowych (z 23,6% w 2004 r. do 16,9% w 2011 r.). Warto podkreślić, że stopa bezrobocia uległa obniżeniu we wszystkich powiatach, ale różna była skala tej pozytywnej tendencji.

Na przestrzeni analizowanych lat relacje pomiędzy powiatami cechującymi się najniższą stopą bezrobocia zostały utrzymane bądź uległy niewielkim zmianom. Niezmiennie najniższą stopą bezrobocia odznaczały się powiaty grodzkie: Bydgoszcz oraz Toruń, odpowiednio 7,9% i 8,0% w 2011 r. (w 2004 r.: 11,4% i 13,2%) oraz powiaty ziemskie: bydgoski i brodnicki, odpowiednio: 12,9% i 14,8% (w 2004 r.: 21,1% i 25,6%). Dużą poprawę wartości wskaźnika odnotowano w powiecie toruńskim (spadek stopy bezrobocia o 12 punktów procentowych), co przełożyło się na awans z 12 na 5 lokatę wśród wszystkich powiatów.

Znacznie większe przesunięcia w okresie 2004-2011 dotyczyły powiatów o najwyższej stopie bezrobocia. W przypadku powiatu żnińskiego, który w 2004 r. odznaczał się najwyższą stopą bezrobocia wśród wszystkich powiatów (34,5%; ostatnie – 23 miejsce wśród powiatów), na przestrzeni analizowanych lat zanotowano największą poprawę wartości wskaźnika spośród ogółu powiatów (spadek stopy bezrobocia o 12,1 punktów procentowych w okresie 2004-2011), co przełożyło się na awans na 16 miejsce pod tym względem. Podobna sytuacja dotyczyła powiatu nakielskiego, w którym stopa bezrobocia spadła o 11,4 punktu procentowego, w wyniku czego awansował on z przedostatniej (22) na 17 pozycję w rankingu powiatów. Z kolei najmniejszy spadek stopy bezrobocia, równy 1,3 punktu procentowego, dotyczył powiatu lipnowskiego, co przełożyło się jednocześnie na najgorszy pod tym względem wynik spośród wszystkich powiatów w 2011 r. (spadek w rankingu z 15 na 23 miejsce przy stopie bezrobocia równej 28,5%).

Pomimo zmniejszenia się stopy bezrobocia we wszystkich powiatach w okresie 2004-2011, odnotowano negatywną tendencję, a mianowicie zwiększyła się skala zmienności pomiędzy powiatami ziemskimi na przestrzeni analizowanych lat. Należy uznać to za bardzo niekorzystne zjawisko, prowadzące do pogłębiania się różnic w rozwoju poszczególnych części województwa, co z kolei zagraża spójności regionu. W 2011 r. różnica pomiędzy najlepszym a najgorszym powiatem zwiększyła się o ok. 16% w stosunku do 2004 r. Było to efektem znacznych przesunięć w relacjach międzypowiatowych oraz bardzo zróżnicowanej skali pozytywnych zmian wskaźnika (spadki stopy bezrobocia rzędu 1,3 do 12,1 punktu procentowego).

W 2011 r. osoby zwolnione z przyczyn dotyczących zakładu pracy stanowiły 2,2% ogółu bezrobotnych w województwie (tj. 3032 os. ze 139622 bezrobotnych). W porównaniu do 2002 roku odnotowano dużą poprawę analizowanych wartości – liczba osób zwolnionych z przyczyn pracodawcy zmniejszyła się prawie 3-krotnie (w 2002 r. – 8779 os., 2011 – 3032 os.), a ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych zmniejszył się z 4,1 do 2,2%. Pozytywne tendencje utrzymywały się do 2008 r. – w porównaniu do 2002 r. odnotowano ponad 5-krotny spadek liczby osób zwolnionych z przyczyn zakładu pracy (z 8779 os. w 2002 r. do 1643 os. w 2008 r.) oraz zmniejszenie ich udziału w ogólnej liczbie bezrobotnych z 4,1 do 1,5%. Następnie od 2009 do 2011 r. obserwowano wzrost liczby ludności, która straciła pracę z przyczyn dotyczących pracodawcy (z 1978 os. w 2009 r. do 3032 os. w 2011 r.), osiągając w 2011 r. wartość zbliżoną do notowanej w 2006 roku (2006 r. – 2959 os., 2011 r. – 3032 os.).

W ujęciu powiatowym od ogólnych trendów odbiegają powiaty: golubsko-dobrzyński, inowrocławski oraz radziejowski. W analizowanym okresie następował w nich sukcesywny spadek liczby osób zwalnianych z przyczyn zakładu pracy. Nietypowym charakterem zmian odznacza się także powiat nakielski, w którym udział ludności bez pracy z przyczyn pracodawcy w okresie 2002–2009 nie ulegał większym zmianom (wielkość udziału od 0,9% do 1,3%), następnie w 2010 r. gwałtownie

wzrósł do 3,8%, a w 2011 r. do 6,4%, co było efektem kilkakrotnie większej liczby zwolnień z przyczyn zakładu pracy, niż we wcześniejszych latach. Nagłe zmiany w tym względzie miały również miejsce w powiecie chełmińskim, gdzie udział osób zwolnionych z przyczyn zakładu pracy w ogólnej liczbie bezrobotnych wzrósł z 0,2% w 2007 r. do 3,8% w 2008 r. Tak duże zmiany analizowanych wartości należy wiązać ze zwolnieniami grupowymi, które towarzyszą upadłości bądź restrukturyzacji dużych zakładów pracy.

Bardzo duży na tle innych powiatów udział osób, które straciły pracę z przyczyn pracodawcy w ogólnej liczbie bezrobotnych charakteryzuje miasto Toruń oraz w mniejszym stopniu Bydgoszcz. Typowa dla dużych miast jest koncentracja licznych zakładów pracy, zatrudniających wielu pracowników najemnych, w związku z czym większa jest w nich skala zwolnień, niż w przypadku mniejszych jednostek osadniczych. Zgodnie z klasyfikacją PKD¹ najwięcej zwolnień z przyczyn pracodawcy ma miejsce w trzech branżach: przetwórstwie przemysłowym, handlu hurtowym i detalicznym wraz z naprawą pojazdów oraz w budownictwie. W 2011 r. na Bydgoszcz i Toruń przypadło prawie 23% zwolnień z przyczyn zakładu pracy w tych rodzajach działalności gospodarczej, co jest bezpośrednią konsekwencją, wyżej wspomnianego, dużego nagromadzenia zakładów pracy na tych terenach. Dużo zwolnień w w/w branżach miało również miejsce w powiatach: nakielskim, świeckim oraz lipnowskim.

Na przestrzeni badanych 10 lat największą poprawę zanotowano w powiecie żnińskim oraz w mieście Toruń, gdzie udział osób zwolnionych z przyczyn zakładu pracy w ogólnej liczbie bezrobotnych spadł o odpowiednio 7 i 5 punktów procentowych. Warto podkreślić, że mimo dużej poprawy w Toruniu charakteryzuje się on nadal wysokim udziałem zwolnionych z przyczyn pracodawcy w ogólnej liczbie bezrobotnych. Odnotowano również przypadki powiatów, gdzie w ciągu analizowanego okresu zaszły niekorzystne zmiany, mianowicie analizowana wartość wzrosła – w powiecie nakielskim o 5,4 punktu procentowego, w tucholskim o 1,4, w świeckim o 0,8, a w lipnowskim o 0,7 punktu procentowego.

Warto nadmienić, że porównując dane na temat zgłoszeń zamiaru zwolnień z przyczyn dotyczących zakładu pracy z rzeczywistą liczbą osób, która straciła pracę z tego powodu widoczne są duże rozbieżności. W poszczególnych latach różnica między analizowanymi wartościami jest często dwukrotna, tj. liczba osób, które zostały zwolnione z przyczyn zakładu pracy jest znacznie większa, niż zgłaszana przez pracodawców w danym roku. Oznacza to, że dane dotyczące zamiaru zwolnień nie mogą być wykorzystywane do prognozowania zjawiska zwolnień grupowych. Do pewnego stopnia zbliżone są jedynie ogólne trendy – planowana liczba osób zgłoszonych do zwolnienia z przyczyn dotyczących zakładu pracy sukcesywnie malała do 2007 r. (podobnie jak w przypadku rzeczywistej liczby osób, które straciły pracę z tego powodu, gdzie pozytywny trend utrzymywał się do 2008 r.), następnie zaczęła gwałtownie rosnąć, osiągając w 2009 r. wartość 1,5-krotnie wyższą niż rok wcześniej, a od 2010 r. nastąpił ponowny spadek, który utrzymał się do 2011 r. (w przypadku rzeczywistej liczby bezrobotnych zanotowano sukcesywny, aczkolwiek zdecydowanie mniej gwałtowny wzrost od 2009 r. do końca analizowanego okresu – 2011 r.). W związku z powyższym dane dotyczące zgłoszeń zwolnień z przyczyn dotyczących zakładu pracy mogą posłużyć przede wszystkim do wstępnego rozpoznania w jakich branżach nastąpią zwolnienia, nie zaś do określenia rzeczywistej wielkości zjawiska.

Analizując problematykę osób zwolnionych z przyczyn zakładu pracy należy poruszyć również kwestię bezrobotnych, którzy stracili pracę w wyniku zwolnień grupowych² (tab. 1). Problem ten dotyczy przede wszystkim największych miast w województwie z uwagi na koncentrację na ich tere-

¹ Z uwagi na brak jednolitej klasyfikacji PKD w analizie posłużono się danymi według PKD 1997, 2004 i 2007. W związku z tym dane mogą nie do końca odzwierciedlać przynależność do określonych sekcji (branż) i należy traktować je orientacyjnie.

² Dane dotyczą jedynie osób, które zarejestrowały się w PUP jako bezrobotni, którzy stracili pracę w wyniku zwolnień grupowych. Nie uwzględnia się zatem osób, które w ciągu roku, w którym zostały zwolnione grupowo znalazły pracę, bądź nie zarejestrowały się jako bezrobotne.

nie dużych zakładów pracy. W 2011 r. w zakładach pracy dokonano łącznie 123 zwolnień grupowych, na skutek których bez pracy zostało 1798 osób, co stanowiło 1,3% ogółu bezrobotnych w województwie. W porównaniu do 2002 r. liczba osób, które zostały bezrobotne w wyniku zwolnień grupowych zmniejszyła się ponad 2,5-krotnie (2002 r. – 4821 os.; 2011 r. – 1798 os.), a ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych zmniejszył się z 2,3 do 1,3%. Obserwując ogólne tendencje w latach 2002–2011 można wyróżnić trzy okresy. Od 2002 do 2007 r. następował sukcesywny spadek, zarówno liczby bezrobotnych na skutek zwolnień grupowych, jak i ich udziału w ogólnej liczbie bezrobotnych (z 4821 os. w 2002 r. do 492 os. w 2007 r.; spadek udziału z 2,3% w 2002 r. do 0,4% w 2007 r.). W 2008 r. odnotowano gwałtowne załamanie pozytywnych tendencji - w stosunku do 2007 r. liczba osób, które stały się bezrobotne w wyniku zwolnień grupowych wzrosła ponad 6-krotnie (z 492 os. w 2007 r. do 2984 os. w 2008 r.), a ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych wzrósł prawie 7-krotnie (z 0,4% w 2007 r. do 2,7% w 2008 r.). Następnie analizowane wartości zaczęły ponownie maleć, osiągając w 2011 r. wartość zbliżoną do notowanej w 2004 r. (2004 r. – 2071 osób, które stały się bezrobotne na skutek zwolnień grupowych, 1% udział w ogóle bezrobotnych; 2011 r. – 1798 os., 1,3%).

Powiat	Liczba bezrobotnych, którzy stracili pracę w wyniku zwolnień grupowych									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
m. Bydgoszcz	1450	1114	773	446	128	255	144	1117	947	558
m. Grudziądz	670	164	70	299	3	1	73	189	5	177
m. Toruń	1267	692	167	107	88	110	1476	753	264	237
m. Włocławek	237	158	143	57	301	42	312	186	386	315
aleksandrowski	7	37	37	14	0	1	9	9	47	28
brodnicki	240	1	0	0	0	0	26	151	87	96
bydgoski	42	64	68	122	0	0	14	0	30	0
chełmiński	0	0	0	0	0	0	500	0	9	1
golubsko-dobrz.	29	13	9	0	1	0	68	0	17	44
grudziądzki	0	128	0	0	0	0	0	0	0	0
inowrocławski	223	232	98	0	66	58	5	138	6	0
lipnowski	6	37	66	57	0	0	0	2	0	170
mogileński	0	0	0	90	0	0	15	107	2	4
nakielski	99	41	41	0	30	24	6	0	71	13
radziejowski	40	3	20	0	85	1	0	31	1	5
rypiński	72	54	7	0	0	0	47	5	7	3
sępoleński	20	149	153	0	0	0	76	102	8	4
świecki	67	90	78	31	0	0	139	81	287	92
toruński	0	130	0	0	0	0	47	10	0	0
tucholski	92	14	15	0	0	0	0	1	0	0
wąbrzeski	0	10	0	0	0	0	0	58	0	0

Powiat	Liczba bezrobotnych, którzy stracili pracę w wyniku zwolnień grupowych									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
włocławski	53	4	0	0	9	0	21	11	126	41
żniński	207	140	326	0	0	0	6	18	51	10
razem	4821	3275	2071	1223	711	492	2984	2969	2351	1798

Powiat	Liczba zwolnień grupowych w zakładach pracy		Liczba osób, które stały się bezrobotne w wyniku zwolnień grupowych	
	2002–2006	2007–2011	2002–2006	2007–2011
m. Bydgoszcz	316	153	3911	3021
m. Grudziądz	37	30	1206	445
m. Toruń	186	53	2321	2840
m. Włocławek	72	70	896	1241
aleksandrowski	14	22	95	94
brodnicki	18	43	241	360
bydgoski	37	*	296	44
chełmiński	0	*	0	510
golubsko-dobrzyński	9	11	52	129
grudziądzki	*	0	128	0
inowrocławski	56	12	619	207
lipnowski	10	5	166	172
mogileński	*	13	90	128
nakielski	18	14	211	114
radziejowski	6	6	148	38
rypiński	8	10	133	62
sępoleński	8	12	322	190
świecki	12	34	266	599
toruński	6	*	130	57
tucholski	13	1	121	1
wąbrzeski	*	*	10	58
włocławski	10	14	66	199
żniński	16	16	673	85
razem	852**	519**	12101	10594

* tajemnica statystyczna

** liczba nie zawiera zwolnień grupowych objętych tajemnicą statystyczną

Podsumowując, zarówno skala zwolnień grupowych, jak i zwolnień z przyczyn zakładu pracy, w odniesieniu do ogólnej liczby bezrobotnych jest nieduża. W analizowanym okresie największy notowany udział osób, które straciły pracę z przyczyn pracodawcy w stosunku do ogółu bezrobotnych wyniósł 4,1% (w 2002 r.), natomiast w przypadku osób, które stały się bezrobotne w wyniku zwolnień grupowych – 2,7% (w 2008 r.). W związku z powyższym należy uznać, iż zjawiska te nie przyczyniają się w znaczący sposób do kształtowania sytuacji na rynku pracy.

Przedsiębiorczość

W 2011 r. w województwie kujawsko-pomorskim funkcjonowało 184365 podmiotów gospodarczych. W stosunku do 2000 r. odnotowano wzrost o 15604 podmiotów gospodarczych. Relacje pomiędzy powiatami na przestrzeni analizowanego okresu zostały utrzymane bądź uległy niewielkim zmianom. Generalnie najwięcej podmiotów gospodarczych skupiały najbardziej zaludnione powiaty, tj. wszystkie grodzkie oraz 4 ziemskie (inowrocławski, bydgoski, toruński, świecki).

Warto podkreślić, że dwa największe powiaty grodzkie, Bydgoszcz oraz Toruń, skupiały nieproporcjonalnie dużą liczbę podmiotów gospodarczych w stosunku do liczby ludności. W 2011 r. na ich terenie, zamieszkiwanym przez ok. 27% mieszkańców województwa, działało łącznie ponad 36% ogółu zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. W przypadku pozostałych powiatów (zarówno ziemskich, jak i grodzkich) udział w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych był proporcjonalny do udziału w ogólnej liczbie ludności (z niewielkimi wahaniami w granicach 0,07 – 1,98 punktu procentowego).

W analizowanym okresie w 3 powiatach grodzkich (Bydgoszczy, Włocławku i Grudziądzu) oraz w 1 powiecie ziemskim (wąbrzeskim) liczba podmiotów gospodarczych uległa zmniejszeniu. Największy bezwzględny ubytek dotyczył miast na prawach powiatu, kolejno: Włocławka, Grudziądz oraz Bydgoszczy, w których zanotowano spadek o odpowiednio: 1524, 744 i 193 podmioty gospodarcze. Były to tereny, na których odnotowano jednocześnie największy bezwzględny spadek liczby ludności w analizowanym okresie (odpowiednio o: 5,5 tys., 2,4 tys. i 12,7 tys. osób). Z kolei w przypadku wspomnianego powiatu wąbrzeskiego zanotowano spadek o 81 podmiotów gospodarczych, co przełożyło się na spadek udziału w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych funkcjonujących w województwie. Biorąc pod uwagę fakt, że w analizowanym okresie udział powiatu w ogólnej liczbie ludności utrzymał się na tym samym poziomie, można stwierdzić, że teren ten cechował się niską aktywnością mieszkańców bądź małą atrakcyjnością terenów dla prowadzenia działalności gospodarczej.

Pozytywne zmiany w zakresie liczby podmiotów gospodarczych dotyczyły 18 powiatów ziemskich oraz 1 powiatu grodzkiego. Wyraźnie największy bezwzględny wzrost miał miejsce w powiatach bydgoskim i toruńskim, gdzie w analizowanym okresie (2000-2011) przybyło odpowiednio 4,2 tys. i 2,6 tys. podmiotów gospodarczych. Przyczyn należy upatrywać w postępującym na tych terenach procesie suburbanizacji, którego efektem jest szybki rozwój stref podmiejskich, również w aspekcie gospodarczym. Spory wzrost (w granicach 1,0 – 1,7 tys. podmiotów) zanotowano również w powiatach inowrocławskim, świeckim i brodnickim oraz w mieście Toruń. W przypadku pozostałych 13 powiatów ziemskich (charakteryzujących się pozytywnymi zmianami) zanotowano w większości przypadków wzrost rzędu kilkuset (od 164 w radziejowskim do 967 w grudziądzkim) podmiotów gospodarczych. Wyjątek stanowił jedynie powiat mogileński, gdzie odnotowano wzrost o zaledwie 50 podmiotów gospodarczych.

Cecha:	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (REGON)	
Jednostka:	liczba	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o największej liczbie podmiotów:	inowrocławski – 11480 bydgoski – 6590 nakielski – 5708	inowrocławski – 13203 bydgoski – 10779 toruński – 8218
Powiaty ziemskie o najmniejszej liczbie podmiotów:	grudziądzki – 1604 sępoleński – 2327 wąbrzeski – 2328	wąbrzeski – 2247 grudziądzki – 2571 sępoleński – 2907
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	7,2	5,9
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	4256	5147
Relacje powiatów do wartości średniej	Liczbę podmiotów gospodarczych wyższą od przeciętnej notuje 9, a niższą – 10 powiatów ziemskich.	Liczbę podmiotów gospodarczych wyższą od przeciętnej notuje 7, a niższą – 12 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	43092	42899
Toruń	22849	23994
Włocławek	13289	11765
Grudziądz	8666	7922
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Wielkość udziału powiatu w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych jest zależna od wielkości udziału powiatu w ogólnej liczbie ludności województwa. Wyjątek stanowią jedynie 2 powiaty grodzkie: Bydgoszcz i Toruń, które skupiają nieproporcjonalnie dużą liczbę podmiotów gospodarczych w stosunku do liczby ludności zamieszkujących te obszary.	

Warto nadmienić, że zmniejszyła się skala zmienności pomiędzy powiatami ziemskimi na przestrzeni analizowanych 10 lat. Różnica pomiędzy najlepszym a najgorszym powiatem ziemskim zmniejszyła się o ok. 11%. Było to efektem relatywnie większego wzrostu liczby podmiotów gospodarczych na terenach zajmujących najniższe pozycje w województwie, niż w przypadku powiatów zajmujących najwyższe lokaty w tym zakresie. Na skutek tego najsłabsze powiaty (znajdujące się najniższej w rankingu) skupiały w 2011 r. większą część ogólnej liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie województwa niż w 2000 r. Największą poprawę w tym względzie zanotowano w powiecie grudziądzkim, którego udział w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych wzrósł o 0,44 punktu procentowego, co przełożyło się na jego awans z ostatniej na przedostatnią pozycję w klasyfikacji powiatów.

Wskaźnik przedsiębiorczości

Cecha:	Wskaźnik przedsiębiorczości	
Jednostka:	wskaźnik zarejestrowanych podmiotów / 1000 mieszkańców	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach wskaźnika (liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców powiatu):	aleksandrowski – 79,3 bydgoski – 76,3 toruński – 69,2	bydgoski – 100,1 aleksandrowski – 84,6 toruński – 83,3
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach wskaźnika (liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców powiatu):	grudziądzki – 41,7 włocławski – 53,4 sępoleński – 57,2	włocławski – 62,7 wąbrzeski – 63,7 grudziądzki – 63,9
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	1,9	1,6
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	64,2	74,3
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik przedsiębiorczości wyższy od przeciętnego notuje 10, a niższy – 9 powiatów ziemskich.	Wskaźnik przedsiębiorczości wyższy od przeciętnego notuje 4, a niższy – 15 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	114,7	118,2
Toruń	108,7	117,1
Włocławek	109,1	101,1
Grudziądz	85,9	80,5
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Zmniejszenie dysproporcji pomiędzy powiatami jest skutkiem przede wszystkim znacznego awansu powiatów najsłabszych. Rzeczywiste zróżnicowanie jest jednak znacznie mniejsze niż wskazywałaby relacja najlepszego do najsłabszego powiatu. W 2000 roku bowiem powiat o najniższej wartości, a w roku 2011 powiat o najwyższej wartości, znacznie odróżniły się od pozostałych, pomiędzy którymi zróżnicowanie było wyraźnie niższe.	

W okresie 2000–2011 liczba podmiotów gospodarczych w województwie kujawsko-pomorskim wzrosła o ponad 9% (z 16,9 tys. podmiotów w 2000 r. do 18,4 tys. podmiotów w 2011 r.). Wzrosła również statystyczna liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (wskaźnik przedsiębiorczości) – z 81,6 w 2000 r. do 87,9 w 2011 r. Warto nadmienić, że z wyjątkiem powiatu wąbrzeskiego oraz Włocławka i Grudziądza, wszystkie powiaty zanotowały wzrost wartości wskaźnika przedsiębiorczości na przestrzeni badanych 11 lat.

W analizowanym okresie relacje pomiędzy powiatami cechującymi się najwyższymi wartościami wskaźnika przedsiębiorczości zostały utrzymane bądź uległy niewielkim zmianom. Niezmienioną największą liczbą podmiotów gospodarczych przypadających na 1000 mieszkańców odznaczały się wszystkie powiaty grodzkie oraz cztery powiaty ziemskie: bydgoski, aleksandrowski, toruński oraz inowrocławski. Nastąpiły jedynie niewielkie przesunięcia między nimi. W przypadku Włocławka i Grudziądza zanotowano negatywną tendencję, mianowicie wartości analizowanego wskaźnika na tych terenach uległy zmniejszeniu, o odpowiednio: 8,0 (ze 109,1 w 2000 r. do 101,1 w 2011 r.) i 5,4 punktu procentowego (z 85,9 w 2000 r. do 80,5 w 2011 r.). Było to bezpośrednim skutkiem największego względnego spadku liczby podmiotów gospodarczych na tle wszystkich powiatów (Włocławek – spadek o 11,5%; Grudziądz – spadek o 8,6% w stosunku do 2000 r.). Efektem opisanych tendencji było pogorszenie pozycji Włocławka i Grudziądza w ogólnym rankingu powiatów, kolejno z 2 na 3 oraz z 4 na 7 lokatę.

Warto nadmienić, że z wyjątkiem Grudziądza, we wszystkich powiatach grodzkich wskaźnik przedsiębiorczości przyjmował wartości powyżej 100 w całym badanym okresie, co oznaczało jednocześnie znacznie większą aktywność gospodarczą ludności na tle powiatów ziemskich. W 2000 r. w trzech powiatach grodzkich (Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku) na każdy 1000 mieszkańców przypadało co najmniej 29 podmiotów gospodarczych więcej, niż w przypadku powiatów ziemskich. W 2011 r. poza trzema powiatami grodzkimi, wartość wskaźnika przedsiębiorczości powyżej 100, zanotowano również w powiecie bydgoskim. Powiat ten wyróżniał się znacznie na tle pozostałych powiatów ziemskich, bowiem bezwzględna różnica wartości wskaźnika pomiędzy nim a drugim najlepszym pod tym względem powiatem ziemskim (aleksandrowskim) wynosiła aż 15,5. Było to bezpośrednim skutkiem największego w województwie, zarówno względnego jak i bezwzględnego, wzrostu liczby podmiotów gospodarczych na tym terenie, stanowiącego efekt największego (względnie oraz bezwzględnie) wzrostu liczby ludności na tle pozostałych powiatów w okresie 2000-2011. W wyniku powyższych tendencji powiat bydgoski awansował w zakresie wskaźnika przedsiębiorczości z 6 na 4 miejsce wśród ogółu powiatów w ciągu analizowanych 12 lat.

Znacznie większe przesunięcia w okresie 2000-2011 dotyczyły powiatów ziemskich charakteryzujących się najmniejszą liczbą podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. W przypadku powiatu grudziądzkiego, który w 2000 r. odznaczał się najniższą wartością wskaźnika przedsiębiorczości wśród wszystkich powiatów (41,7 podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców), na przestrzeni analizowanych lat zanotowano największą względną poprawę spośród ogółu powiatów (wzrost wartości wskaźnika o 53,4%), co przełożyło się na awans z ostatniego na 21 miejsce pod tym względem. Na uwagę zasługuje fakt, że w 2000 r. powiat ten znacznie odbiegał od pozostałych powiatów ziemskich, bowiem bezwzględna różnica wartości wskaźnika pomiędzy nim a kolejnym najstarszym powiatem wynosiła aż 11,7. W wyniku dużej poprawy w latach 2000-2011, będącej efektem bardzo dużego względnego wzrostu ogólnej liczby podmiotów gospodarczych na tym terenie (wzrost o 60,3%), zmniejszyły się dysproporcje między powiatami ziemskimi w tym zakresie. Wśród powiatów ziemskich spadek wartości wskaźnika przedsiębiorczości dotyczył jedynie powiatu wąbrzeskiego (bezwzględny spadek wartości wskaźnika o 3,2; względny spadek wartości wskaźnika o 4,8%), na skutek czego spadł on z 11 na przedostatnią lokatę w rankingu powiatów. Było to efektem niekorzystnych zmian liczby podmiotów gospodarczych na tym terenie, mianowicie był to jedyny powiat ziemski, w którym spadła liczba podmiotów gospodarczych, przy jednoczesnym wzroście liczby ludności w analizowanym okresie.

Produkcja przemysłowa

W 2010 r. w województwie kujawsko-pomorskim wartość produkcji sprzedanej przemysłu ogółem wyniosła 42083,8 mln zł. W stosunku do 2002 r. odnotowano wzrost o prawie 84%. Warto nadmienić, że z wyjątkiem powiatów chełmińskiego i żnińskiego, wszystkie powiaty zanotowały wzrost wartości produkcji sprzedanej przemysłu ogółem na przestrzeni badanych 8 lat.

W okresie 2002-2010 niezmiennie największą wartością produkcji sprzedanej przemysłu odznaczała się Bydgoszcz, chociaż jej udział w skali całego województwa uległ zmniejszeniu. W 2002 r. miasto skupiało ponad 25% produkcji sprzedanej przemysłu, podczas gdy w 2010 r. już niecałe 18% ogółu. Podkreślić należy, że w analizowanym okresie w Bydgoszczy zanotowano wzrost wartości produkcji sprzedanej przemysłu, w związku z czym przyczyn negatywnej tendencji należy szukać w zmianach relacji między poszczególnymi powiatami.

Wśród ogółu powiatów wyraźnie wyróżniał się powiat toruński, w którym zaszły największe zmiany w analizowanym zakresie. W 2002 r. jego udział w ogólnej produkcji sprzedanej przemysłu wynosił niecałe 1,5%, podczas gdy w 2010 r. ponad 15%, co przełożyło się na jego awans z 11 na 2 miejsce w ogólnej klasyfikacji powiatów. W powiecie toruńskim zanotowano jednocześnie największy bezwzględny wzrost wartości produkcji sprzedanej przemysłu równy 6157,7 mln zł. Był on prawie 3-krotnie większy niż w drugim najlepszym pod tym względem powiecie świeckim, który zanotował wzrost o 2207,1 mln zł na przestrzeni 8 lat. Główną przyczyną pozytywnych tendencji w powiecie toruńskim było powstanie w 2007 r. w ramach Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej terenu Łysomice – Crystal Park, stanowiącego kompleks elektroniczny skupiający duże japońskie fabryki.

W analizowanym okresie, poza Bydgoszczą oraz powiatem toruńskim, niezmiennie wysoki udział w produkcji sprzedanej przemysłu ogółem, odnotowały miasta Toruń i Włocławek oraz powiaty inowrocławski i świecki. W 2010 r. w każdym z wymienionych powiatów udział ten przekroczył 10%, co znacznie wyróżniało je na tle pozostałych powiatów, których produkcja sprzedana przemysłu w skali województwa stanowiła od 0,55% w sępoleńskim do 3,93% w bydgoskim. W powiecie świeckim nastąpił nieznaczny wzrost o niecały 1 punkt procentowy, co było związane ze stosunkowo dużym bezwzględnym wzrostem wartości produkcji sprzedanej przemysłu ogółem na przestrzeni analizowanych 8 lat. W przypadku Torunia, Włocławka i powiatu inowrocławskiego odnotowano spadek udziału w produkcji sprzedanej przemysłu ogółem w stosunku do 2002 r., o odpowiednio: 3,44, 1,79 i 0,73 punktu procentowego. Przy jednoczesnym wzroście wartości produkcji sprzedanej przemysłu należy te spadki wiązać, podobnie jak w przypadku Bydgoszczy, ze zmianami w relacjach między powiatami, w tym przede wszystkim z gwałtownym wzrostem znaczenia powiatu toruńskiego w badanym okresie.

Cecha:	Produkcja sprzedana przemysłu ogółem	
Jednostka:	mln zł - dla podmiotów o liczbie pracujących > 9	
Rok odniesienia:	2002	2010
Powiaty ziemskie o największej produkcji sprzedanej przemysłu ogółem (mln zł)	inowrocławski – 2578,9 świecki – 2211,8 brodnicki – 881,3	toruński – 6492,8 inowrocławski – 4424,1 świecki – 4418,9
Powiaty ziemskie najmniejsze produkcji sprzedanej przemysłu ogółem (mln zł)	radziejowski – 127,9 sępoleński – 129,9 tucholski – 335,1	sępoleński – 230,6 lipnowski – 232,7 tucholski – 304,7

Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	20,2	28,2
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	551,8	1296,6
Relacje powiatów do wartości średniej	Produkcję sprzedaną przemysłu ogółem większą od przeciętnej notuje 5, a mniejszą – 14 powiatów ziemskich.	Produkcję sprzedaną przemysłu ogółem większą od przeciętnej notuje 5, a mniejszą – 14 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	5857,3	7428,2
Toruń	3287,8	4587,3
Włocławek	2771,5	4332,5
Grudziądz	531,7	1101,1
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	W analizie posłużono się danymi z 2002 r., przeliczonymi wg polskiej klasyfikacji działalności z 2004 (PKD 2004) oraz danymi z 2010 r., przeliczonymi wg PKD 2007. Różnice w wartościach ogólnych pomiędzy klasyfikacjami były bardzo małe, w związku z czym możliwe było porównanie danych.	

Niezmiennie bardzo niskim udziałem w produkcji sprzedanej przemysłu w analizowanym okresie odznaczały się powiaty ziemskie: sępoleński, lipnowski oraz tucholski. Przyczyną stagnacji na tych terenach był bardzo mały wzrost wartości sprzedanej przemysłu ogółem na przestrzeni 8 lat, co przy dynamicznym rozwoju w tym względzie całego województwa, skutkowało zmniejszeniem bądź utrzymaniem ich znikomego znaczenia w skali województwa. W powiecie lipnowskim odnotowano spadek udziału w ogólnej produkcji sprzedanej przemysłu o 0,19 punktu procentowego, a w sępoleńskim o 0,02 punktu procentowego, w tucholskim natomiast nastąpił najniższy wśród wszystkich powiatów wzrost udziału w ogólnej produkcji sprzedanej przemysłu równy 0,07 punktu procentowego. Ponadto warto wspomnieć o dwóch powiatach ziemskich – chełmińskim oraz żnińskim – będących jedynymi, w których odnotowano bezwzględny spadek wartości produkcji sprzedanej przemysłu, o odpowiednio 336,7 mln zł i 10,9 mln zł.

Warto nadmienić, że znacznie zwiększyła się skala zmienności między powiatami ziemskimi – z 20,2 w 2002 r. do 28,2 w 2010 r. Było to przede wszystkim skutkiem gwałtownego wzrostu wartości produkcji sprzedanej przemysłu w powiecie toruńskim, co wyraźnie zwiększyło dystans między powiatami ziemskimi. Należy podkreślić, że w większości powiatów ziemskich zanotowano znaczny bezwzględny wzrost analizowanej wartości, co świadczy o korzystnych tendencjach w rozwoju poszczególnych części województwa. Wyjątek stanowiły jedynie powiaty żniński i chełmiński, w których odnotowano spadek bezwzględnej wartości produkcji sprzedanej przemysłu, co jest zjawiskiem zdecydowanie niekorzystnym, prowadzącym do pogłębiania się różnic w rozwoju gospodarczym regionu.

Kapitał zagraniczny w działalności gospodarczej

Cecha:	Liczba podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego	
Jednostka:	liczba	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o największej liczbie podmiotów:	inowrocławski – 61 bydgoski – 52 świecki, toruński – 31	inowrocławski – 101 bydgoski – 87 toruński – 73
Powiaty ziemskie o najmniejszej liczbie podmiotów:	wąbrzeski, radziejowski – 6 grudziądzki – 7 aleksandrowski, lipnowski, rypiński – 9	lipnowski – 5 radziejowski – 7 rypiński – 10
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	10,2	20,2
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	20	32
Relacje powiatów do wartości średniej	Liczbę podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego wyższą od przeciętnej notuje 7, a niższą – 12 powiatów ziemskich.	Liczbę podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego wyższą od przeciętnej notuje 7, a niższą – 12 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	394	549
Toruń	259	401
Włocławek	68	99
Grudziądz	53	68
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	We wszystkich powiatach, z wyjątkiem lipnowskiego i mogileńskiego, w okresie 2000-2011 wzrosła liczba podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego. Jedynym powiatem, w którym zanotowano spadek liczby podmiotów gospodarczych był powiat lipnowski, a w przypadku powiatu mogileńskiego ich liczba nie uległa zmianie w badanym okresie.	

W 2011 r. w województwie kujawsko-pomorskim funkcjonowały 1724 podmioty gospodarcze z udziałem kapitału zagranicznego. W stosunku do 2000 r. odnotowano wzrost o 561 podmiotów (wzrost o ok. 48%), co świadczy o rosnącym zainteresowaniu województwem inwestorów zagranicznych.

W okresie 2000-2011 relacje pomiędzy powiatami cechującymi się największą liczbą podmiotów gospodarczych (z udziałem kapitału zagranicznego) zostały utrzymane bądź uległy niewielkim zmianom. Najwięcej podmiotów tego typu zlokalizowanych było w powiatach grodzkich oraz w trzech

powiatach ziemskich: inowrocławskim, bydgoskim i toruńskim. Ponad 55% ogółu analizowanych podmiotów gospodarczych funkcjonowało w Bydgoszczy (33,9% w 2000; 31,8% w 2011 r.) i Toruniu (22,3% w 2000; 23,3% w 2011 r.).

Jest to zjawisko typowe, ponieważ ośrodki wojewódzkie koncentrują największą część tego typu podmiotów w regionach. Jednym z wyróżników stolic województw i ich stref podmiejskich jest obecność przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym, stąd tak ważne jest tworzenie na tych terenach korzystnych warunków do inwestowania dla zagranicznych podmiotów gospodarczych.

W przypadku Włocławka oraz Grudziądza ich udział w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych w okresie 2000-2011 wahał się w granicach odpowiednio: 6% (5,8% w 2000 r.; 5,7% w 2011 r.) oraz 4-5% (4,6% w 2000 r.; 3,9% w 2011 r.). Spośród powiatów ziemskich na uwagę zasługuje powiat inowrocławski, gdzie w 2011 r. funkcjonowało prawie 6% ogółu podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie województwa, co plasowało go na 3 miejscu wśród wszystkich powiatów (w 2000 r. skupiał on 5,2% ogółu podmiotów; 4. lokata wśród powiatów). W okresie 2000-2011 wzrosło znaczenie powiatów bydgoskiego i toruńskiego, odpowiednio: z 4,5 do 5,0% (awans z 6 na 5 miejsce), z 2,7 do 4,2% (awans z 8 na 6 miejsce).

Znacznie większe przesunięcia w okresie 2000-2011 dotyczyły powiatów o najmniejszej liczbie podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego. W przypadku powiatu aleksandrowskiego odnotowano wyraźny wzrost liczby podmiotów gospodarczych – z 9 w 2000 r. do 30 w 2011 r. (wzrost o ponad 230%), co przełożyło się na jego awans w rankingu powiatów z 20 na 12 miejsce (wzrost wielkości udziału w ogólnej liczbie podmiotów z 0,8% w 2000 r. do 1,7% w 2011 r.). Warto ponadto nadmienić, że niewielki wzrost liczby podmiotów gospodarczych, który przełożył się na dosyć spory awans w rankingu powiatów pod względem liczby podmiotów gospodarczych, miał miejsce w powiecie wąbrzeskim (wzrost z 6 do 11 podmiotów; awans z ostatniego na 20 miejsce).

Jedynym powiatem, w którym odnotowano w okresie 2000-2011 spadek bezwzględnej liczby podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego był powiat lipnowski. W 2000 r. na jego terenie funkcjonowało 9 podmiotów gospodarczych tego typu, podczas gdy w 2011 r. już tylko 5, na skutek czego udział powiatu w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych na terenie województwa zmniejszył się o 0,5 punktu procentowego (z 0,8% w 2000 do 0,3% w 2011 r.). W efekcie tych negatywnych tendencji stał się on najniżej notowanym powiatem pod tym względem (spadek z 19 na 23 miejsce).

Z wyjątkiem powiatu lipnowskiego oraz mogileńskiego, w którym liczba podmiotów gospodarczych nie uległa zmianie, we wszystkich powiatach (zarówno ziemskich, jak i grodzkich) odnotowano wzrost bezwzględnej liczby podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego. Największe zmiany w tym względzie dotyczyły 2 powiatów grodzkich: Bydgoszczy i Torunia, gdzie zanotowano wzrost o odpowiednio 155 i 142 podmioty gospodarcze. Wśród powiatów ziemskich największy przyrost zanotowano w powiecie toruńskim, inowrocławskim oraz bydgoskim (o odpowiednio: 42, 40 i 35 podmiotów gospodarczych). Stagnację w tym względzie, oprócz wyżej wspomnianego powiatu mogileńskiego, zaobserwowano w powiatach: radziejowskim, rypińskim i tucholskim, gdzie w ciągu analizowanych 11 lat przybyło po 1 podmiocie gospodarczym z udziałem kapitału zagranicznego.

Warto nadmienić, że zdecydowanie zwiększyła się skala zmienności pomiędzy powiatami ziemskimi na przestrzeni analizowanych 11 lat. Należy uznać to za naturalne, ponieważ w zależności od rodzajów działalności prowadzonych przez poszczególnych inwestorów, różne powiaty cechują się odmiennym poziomem atrakcyjności. Jednocześnie jest to sytuacja niekorzystna, która prowadzi do pogłębienia się różnic w rozwoju gospodarczym poszczególnych części województwa. W 2011 r. różnica pomiędzy najlepszym a najgorszym powiatem zwiększyła się o ok. 75% w stosunku do 2000 r. Było to efektem dużego wzrostu liczby podmiotów gospodarczych w powiatach zajmujących najwyższe pozycje w województwie pod tym względem, przy jednoczesnej stagnacji w tym zakresie w powiatach najsłabszych.

Wyjaśnienia wymaga fakt przyjętej metody analizy zjawiska. Z uwagi na bardzo mały udział zagranicznych podmiotów gospodarczych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych, przy prezentacji wyników celowo posłużono się wartościami bezwzględными. Są to generalnie bardzo niskie wartości bezwzględne, dlatego też zastosowanie wskaźnika w przeliczeniu na 1000 podmiotów gospodarczych ogółem ukazałoby jedynie bardzo małą skalę tego zjawiska. Z punktu widzenia analizy zróżnicowań regionalnych istotniejszym jest zidentyfikowanie obszarów (w tym przypadku powiatów) koncentrujących największą liczbę przedsiębiorstw tego typu, będących tym samym najbardziej atrakcyjnymi dla inwestorów zagranicznych, a nie określenie względnych różnic między poszczególnymi powiatami.

W grupie podmiotów zatrudniających powyżej 9 osób, w latach 2002–2010 systematycznie zwiększa się liczba przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego oraz wartość ich kapitału podstawowego. W 2002 r. funkcjonowało w województwie 213 firm tego typu, których wartość kapitału podstawowego wynosiła 965,0 mln zł, natomiast w roku 2010 liczba przedsiębiorstw wzrosła do 254, a wartość kapitału podstawowego do 2796,0 mln zł. W badanym okresie wystąpił 19% wzrost liczby przedsiębiorstw i prawie 3-krotny wzrost wartości kapitału podstawowego. Wielkość kapitału podstawowego przypadająca na 1 przedsiębiorstwo zwiększyła się z 4,5 mln zł do 11,0 mln zł (prawie 2,5-krotnie). W tej samej grupie podmiotów, nie posiadającej kapitału zagranicznego, w analogicznym okresie miał miejsce 21% wzrost liczby firm, 31% wzrost wartości kapitału podstawowego i niepełna 10% wzrost wartości kapitału podstawowego przypadającego na 1 przedsiębiorstwo.

Warto zwrócić uwagę, że przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego stanowią zaledwie 9% ogółu przedsiębiorstw liczących ponad 9 zatrudnionych, natomiast skupiają aż 20% całkowitej wartości kapitału podstawowego zgromadzonego w przedsiębiorstwach tej klasy wielkościowej. Świadczy to o dużo wyższych zasobach kapitałowych przedsiębiorstw tego typu i połączone jest z dużo szybszym tempem ich wzrostu, niż w przedsiębiorstwach bez kapitału zagranicznego.

Firmy z udziałem kapitału zagranicznego (liczące ponad 9 zatrudnionych) cechują się również dużo wyższym zatrudnieniem, niż w pozostałych firmach w tej grupie wielkościowej i dużo większą dynamiką wzrostu zatrudnienia. W 2010 r. pracowało w nich 37,4 tys. osób, a w firmach bez udziału kapitału zagranicznego 183,7 tys. Oznacza to, że przedsiębiorstwa z kapitałem zagranicznym, stanowiące 9% wszystkich przedsiębiorstw, zatrudniają aż 17% ogółu pracujących. Przedsiębiorstwa te odgrywają dużą rolę w tworzeniu rynku pracy, gdyż cechują się dużą zatrudnialnością pracowników. Przeciętnie w jednym przedsiębiorstwie z udziałem kapitału zagranicznego pracuje 2-krotnie więcej pracowników, niż w przedsiębiorstwach z wyłącznie polskim kapitałem (147 osób wobec 72). Poza tym, w latach 2002–2010, miał w nich miejsce 26% wzrost liczby zatrudnionych – wobec 10% w przedsiębiorstwach pozostałych.

Pod względem zatrudnienia w firmach z udziałem kapitału zagranicznego, wyraźnie zaznacza się wysoka zatrudnialność w przedsiębiorstwach średnich i dużych (powyżej 49 osób) – pracowało w nich 90% osób zatrudnionych w firmach z kapitałem zagranicznym. W mikro- i małych przedsiębiorstwach, pomimo ich dużej liczby (stanowią one 75% liczby firm z kapitałem zagranicznym) zatrudnionych było jedynie 10% ogółu zatrudnionych. Świadczy to o korzystnym wpływie dużych zakładów na sytuację społeczną mieszkańców w obszarze ich funkcjonowania (duża liczba miejsc pracy, zmniejszenie bezrobocia).

Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego ponoszą również dużo wyższe nakłady inwestycyjne, niż przedsiębiorstwa z kapitałem wyłącznie polskim. W firmach zatrudniających powyżej 9 osób, w latach 2002–2010 wydatki inwestycyjne na pozyskanie aktywów trwałych wyniosły łącznie 8899,3 mln zł, natomiast w przedsiębiorstwach bez kapitału zagranicznego 18283,9 mln zł. Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego (liczące powyżej 9 zatrudnionych) stanowią w województwie zaledwie 9% ogółu przedsiębiorstw, natomiast ich wydatki inwestycyjne wynoszą aż 33% wydatków ogółu przedsiębiorstw tej grupy wielkościowej. W latach 2002–2010 wydatki inwestycyjne

w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo z udziałem kapitału zagranicznego wynosiły średnio 4,1 mln zł, a w przedsiębiorstwach z wyłącznie polskim kapitałem 0,9 mln zł.

W strukturze ogółu firm z udziałem kapitału zagranicznego w województwie (wg sekcji PKD; 2011 r.) wyraźnie zaznacza się duży udział firm zarejestrowanych w sekcjach: „Handel; naprawa pojazdów samochodowych” (574 firmy; 33,4% ogółu) oraz „Przetwórstwo przemysłowe” (505 firm; 29,4%). Mniejszy udział (8,9%) stanowią przedsiębiorstwa z sekcji „Budownictwo” oraz „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” (5,5%).

Spośród 40 największych inwestorów zagranicznych w województwie, najwięcej działa w sektorze spożywczym (13) oraz w elektronicznym (12). Spośród pozostałych, dwa przedsiębiorstwa działają w logistyce i pojedyncze w sektorach: telekomunikacyjnym, informatycznym, meblowym, papierniczym, budowlanym, chemicznym, metalowym, drzewnym, produkcji opakowań, produkcji opakowań ochronnych i medycznych, produkcji pomp wtryskowych, produkcji części, detali z tworzyw sztucznych i metali, produkcji przyczep, naczepek i konstrukcji stalowych.

Pod względem miejsca pochodzenia inwestora dominuje Japonia – 12 inwestorów wśród 40 największych inwestorów zagranicznych w województwie, działających przede wszystkim w sektorze elektronicznym (co związane jest z obecnością Crystal Parku w gminie Łysomice). 7 inwestorów pochodzi z Francji (z czego 3 działa w sekcji spożywczej) i 7 z USA (z czego: 3 w sektorze spożywczym, 2 w elektronicznym), 6 z Niemiec (z czego 3 firmy w sektorze spożywczym) 3 z Austrii (w sektorze drzewnym, produkcji opakowań i papierniczym), 2 z Norwegii (sektor spożywczy i produkcja przyczep, naczepek, konstrukcji stalowych). Pojedynczy inwestorzy pochodzą z Korei Południowej, Holandii, Wielkiej Brytanii.

Duże znaczenie dla rozwoju gospodarki województwa (rozwój rynku pracy, napływ kapitału) ma obecność w powiatach dużych i średnich firm z udziałem kapitału zagranicznego. Rozmieszczenie 99 największych przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego na terenie województwa jest nierównomierne. Zlokalizowane są one w 17 powiatach - ponad 1/3 z nich funkcjonuje w Bydgoszczy (36 firm – 6,8 tys. zatrudnionych), po 11 w powiecie toruńskim (4,2 tys. zatrudnionych) i w Toruniu (2,3 tys.), 8 w inowrocławskim (2,1 tys.), po 5 w świeckim (2,1 tys.) i bydgoskim (0,9 tys.), po 4 w brodnickim (2,4 tys.) i żnińskim (0,6 tys.), po 3 w mieście Włocławek, powiecie nakielskim, mieście Grudziądz (od 0,8 tys. do 0,3 tys. zatrudnionych). W 6 powiatach (wąbrzeskim, włocławskim, chełmińskim, mogileńskim, rypińskim, sępoleńskim) znajduje się po jednym zakładzie z udziałem kapitału zagranicznego, zatrudniającym od 300 do niespełna 60 osób. W pozostałych 6 powiatach nie występują firmy z udziałem kapitału zagranicznego liczące 40 i więcej pracowników. Przedsiębiorstwa te (liczące od 2000 do 40 osób) zatrudniają w województwie łącznie 24 tys. osób (stan na styczeń 2012 r.). W 14 z nich pracuje 500 i więcej osób, w tym w największych – Sharp Manufacturing Poland Sp. z o.o. w Łysomicach 2000 osób i Mondi Świecie S.A. w Świeciu 1000 osób. Firmy duże, liczące od 250 do 2000 osób zatrudniają łącznie 16,8 tys. osób (32 przedsiębiorstwa).

Podsumowując, przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego, zwłaszcza duże i średnie, ze względu na bardzo korzystne wskaźniki społeczno-ekonomiczne, stanowią bardzo ważny element gospodarki, jak również w istotny sposób wpływają na rynek pracy w województwie.

Poziom wynagrodzeń

Cecha:	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	
Jednostka:	zł	
Rok odniesienia:	2002	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach wskaźnika (średnie wynagrodzenie brutto na 1 mieszkańca powiatu):	świecki – 2103,67 inowrocławski – 1878,98 chełmiński – 1876,56	świecki – 3031,32 inowrocławski – 2889,59 bydgoski – 2876,85
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach wskaźnika (średnie wynagrodzenie brutto na 1 mieszkańca powiatu):	sępoleński – 1574,75 lipnowski – 1622,21 włocławski – 1655,51	aleksandrowski – 2624,54 toruński – 2641,14 włocławski – 2644,28
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	1,3	1,2
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	-	-
Relacje powiatów do wartości średniej	-	-
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	2126,46	3363,68
Toruń	2070,67	3414,28
Włocławek	2029,35	3132,44
Grudziądz	1811,37	2754,99
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Bez względu na wahania koniunktury trwale niski poziom zarobków notuje się w powiatach: aleksandrowskim, lipnowskim, włocławskim i żnińskim.	

W okresie 2002-2011 przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto, w przeliczeniu na 1 mieszkańca województwa kujawsko-pomorskiego, zwiększyło się z 1953,39 do 3062,32 zł (wzrost o prawie 57%). Warto nadmienić, że wzrost dotyczył wszystkich powiatów, zarówno ziemskich jak i grodzkich, ale różna była skala tej pozytywnej tendencji.

Na przestrzeni analizowanych lat relacje pomiędzy powiatami cechującymi się największym średnim miesięcznym wynagrodzeniem brutto w przeliczeniu na 1 mieszkańca uległy niewielkim zmianom. Niezmiennie największymi wartościami wskaźnika odznaczały się trzy powiaty grodzkie: Bydgoszcz, Toruń i Włocławek oraz powiaty ziemskie: świecki i inowrocławski, nastąpiły jedynie niewielkie przesunięcia między nimi. W 2011 r. najwyższą wartość wskaźnika odnotowano w Toruniu, gdzie każdy pracujący mieszkaniec zarabiał średnio 3414,28 zł brutto, podczas gdy w 2002 r. powiat ten zajmował 3 miejsce pod tym względem wśród wszystkich badanych jednostek. W 2002 r. statystycznie największe miesięczne wynagrodzenie brutto na 1 mieszkańca odnotowano w Bydgoszczy (2126,46 zł), która w 2011 r. spadła na 2 pozycję w ogólnej klasyfikacji.

Niezmiennie największymi zarobkami wśród powiatów ziemskich odznaczał się powiat świecki, zmieniała się jednak jego pozycja w ogólnym rankingu, bowiem w 2002 r. zajmował on 2 miejsce (2103,67 zł brutto na 1 mieszkańca), a w 2011 r. spadł na 4 lokatę wśród ogółu powiatów (3031,32 zł). Wśród powiatów ziemskich na uwagę zasługuje również powiat inowrocławski, który utrzymał się w analizowanym okresie na 5 miejscu, z przeciętnymi zarobkami na osobę równymi 1878,98 zł brutto w 2002 r. i 2889,59 zł brutto w 2011 r. Warto w tym miejscu wspomnieć o powiecie bydgoskim, gdzie w okresie 2002-2011 przeciętne zarobki wzrosły o blisko 65%, w wyniku czego awansował on pod względem przeciętnej wysokości wynagrodzenia brutto na 1 mieszkańca z 10 na 6 lokatę wśród ogółu powiatów.

Znacznie większe przesunięcia w okresie 2002-2011 dotyczyły powiatów o najmniejszym średnim wynagrodzeniu brutto w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Największe przemieszczenia wystąpiły na ostatnim miejscu w rankingu. Powiat sępoleński, który w 2002 r. odznaczał się najniższą wartością wskaźnika (1574,75 zł), na przestrzeni badanych 9 lat zanotował największy względny wzrost zarobków spośród wszystkich powiatów (o 79%), dzięki czemu awansował na 11 lokatę pod względem średniej wysokości miesięcznego wynagrodzenia brutto na 1 mieszkańca. Na uwagę zasługuje powiat aleksandrowski, który w analizowanym okresie odnotował jeden z najmniejszych bezwzględnych wzrostów wartości wskaźnika, skutkiem czego spadł w rankingu z 18 w 2002 r. na ostatnie (23) miejsce w 2011 r.

Warto nadmienić, że zmniejszyła się skala zmienności pomiędzy powiatami ziemskimi na przestrzeni analizowanych 9 lat. Różnica pomiędzy najlepszym a najgorszym powiatem ziemskim zmniejszyła się o ok. 18%, co było efektem relatywnie większego wzrostu przeciętnej wielkości wynagrodzenia brutto na 1 mieszkańca w powiatach o najniższych wartościach tego wskaźnika niż w przypadku powiatów najwyżej notowanych w tym zakresie. W związku z powyższym słabsze powiaty zmniejszyły dystans w stosunku do najsilniejszych, co przy stale rosnącym przeciętnym wynagrodzeniu we wszystkich powiatach należy uznać za bardzo pozytywny trend rozwojowy w skali regionu.

Opieka przedszkolna – miejsca w przedszkolach

Cecha:	Miejsca w przedszkolach	
Jednostka:	wskaźnik na 1000 dzieci w wieku 3-6 lat	
Rok odniesienia:	2000	2010
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	inowrocławski – 425 żniński – 413 mogileński – 372	żniński – 491 inowrocławski – 491 mogileński – 429
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	toruński – 113 golubsko-dobrzyński – 142 włocławski – 168	wąbrzeski – 216 lipnowski – 232 golubsko-dobrzyński – 246
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	3,7	2,3
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	254	341

Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 6, a niższy – 13 powiatów ziemskich.	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 8, a niższy – 11 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	561	779
Toruń	538	653
Włocławek	489	517
Grudziądz	506	564
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Przeanalizowano wyłącznie liczbę miejsc w przedszkolach, nie biorąc pod uwagę liczby miejsc w oddziałach przedszkolnych działających przy szkołach podstawowych i w punktach przedszkolnych (brak danych statystycznych) jednak liczba dzieci uczęszczających do punktów przedszkolnych jest niewielka, natomiast do oddziałów przedszkolnych uczęszczają przede wszystkim dzieci 6-letnie, w mniejszym stopniu 5-letnie. Oddziały te często również (w przeciwieństwie do przedszkoli) nie zapewniają całodzienną opiekę.	

W okresie 2000-2010 w województwie zanotowano duży wzrost liczby miejsc w przedszkolach w stosunku do liczby dzieci w wieku 3-6 lat. Sytuacja ta jest wynikiem dużego zwiększenia liczby miejsc w przedszkolach, które nastąpiło w większości powiatów ziemskich (jedynie w 5 powiatach ziemskich zanotowano większy spadek), przy jednoczesnym bardzo dużym zmniejszeniu się liczebności dzieci w wieku przedszkolnym (jedynym powiatem, który odnotował minimalny wzrost, był powiat toruński).

Powiaty cechowały się zróżnicowaną dynamiką zmian: duży wzrost cechował powiaty, w których notowano największe niedobory liczby miejsc w przedszkolach (największy wzrost wskaźnika - 2,2-krotny - zanotował powiat toruński, o około 65-75% - chełmiński, golubsko-dobrzyński, włocławski, bydgoski), natomiast stosunkowo nieduży wzrost zanotowano w powiatach charakteryzujących się najkorzystniejszymi wartościami wskaźników (z wyjątkiem powiatu wąbrzeskiego, który pomimo relatywnie niskich wartości wskaźnika, nie zanotował zmian). W żadnym z powiatów wartość wskaźnika liczby miejsc w przedszkolach przypadających średnio na 1000 dzieci w wieku przedszkolnym nie zmniejszyła się.

Wzrost wskaźnika w powiatach grodzkich również był zróżnicowany – największy wzrost zanotowała Bydgoszcz (o 39%), następnie Toruń (o 21%), Grudziądz (o 12%) i Włocławek (o 6%).

Wskutek opisanych procesów, dość wyraźnie zmieniły się relacje dostępności do przedszkoli między powiatem ziemskim o najkorzystniejszej i najmniej korzystnej sytuacji. W 2000 roku notowano 3,7-krotną różnicę wartości wskaźnika między powiatem inowrocławskim a toruńskim, natomiast w roku 2010 różnica ta jest 2,3-krotna (między powiatem żnińskim a wąbrzeskim).

Opieka przedszkolna – dzieci objęte opieką przedszkolną

Cecha:	Odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w przedszkolach i oddziałach przedszkolnych	
Jednostka	%	
Rok odniesienia:	2000	2010

Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	inowrocławski – 48,1% mogileński – 46,3% żniński – 45,1%	mogileński – 66,7% inowrocławski – 64,0% żniński – 62,7%
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	toruński – 32,7% golubsko-dobrzyński – 33,9% grudziądzki – 35,5%	wąbrzeski – 40,3% grudziądzki – 44,9% lipnowski – 45,1%
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	1,5	1,7
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	40,3%	53,8%
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 5, równy przeciętnemu – 1, a niższy – 13 powiatów ziemskich.	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 6, a niższy – 13 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	64,9%	80,3%
Toruń	60,6%	79,1%
Włocławek	55,6%	65,7%
Grudziądz	54,0%	64,2%
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	W analizach uwzględniono dzieci uczęszczające do przedszkoli i oddziałów przedszkolnych funkcjonujących przy szkołach podstawowych; nie wzięto pod uwagę dzieci uczęszczających do punktów przedszkolnych (brak danych statystycznych za rok 2000).	

W okresie 2000-2010 w województwie zanotowano duży wzrost odsetka dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym. Sytuacja ta jest wynikiem kilku czynników: objęciem obowiązkowym wychowaniem przedszkolnym dzieci 5-letnich, zwiększeniem się liczby miejsc w przedszkolach i oddziałach przedszkolnych, wzrostem aktywności zawodowej kobiet oraz zwiększeniem się świadomości rodziców w zakresie korzyści wynikających z wczesnej edukacji i socjalizacji społecznej dzieci w wieku przedszkolnym.

Wzrost odsetka dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym zanotowano w każdym z powiatów, przy czym zróżnicowania dynamiki wzrostu nie były zbyt duże. Wzrost wyniósł od około 44-47% w powiatach: nakielskim, włocławskim, radziejowskim i mogileńskim (były to powiaty cechujące się dość niskimi wskaźnikami w roku 2000) do około 13-15% w powiatach wąbrzeskim i lipnowskim. Generalnie w powiatach odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym zwiększył się o około 25-40%.

Wzrost wskaźnika w powiatach grodzkich również nie był zbyt zróżnicowany – największy wzrost zanotował Toruń (o 31%), następnie Bydgoszcz (o 24%), Grudziądz (o 19%) i Włocławek (o 18%).

Wskutek opisanych procesów, relacje dostępności do przedszkoli między powiatem ziemskim o najkorzystniejszej i najmniej korzystnej sytuacji nieco się zwiększyły. W 2000 roku notowano 1,5-krotną różnicę wartości wskaźnika między powiatem inowrocławskim a toruńskim, natomiast w roku 2010 różnica ta jest 1,7-krotna (między powiatem mogileńskim a wąbrzeskim).

Opieka żłobkowa

Cecha:	Miejsca w żłobkach i oddziałach żłobkowych przy szkołach podstawowych	
Jednostka	liczba	
Rok odniesienia:	2000	2010
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	inowrocławski – 226 świecki – 75 nakielski – 25	inowrocławski – 180 świecki – 65 nakielski – 53
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	powiaty nie posiadające żłobków, ani oddziałów żłobkowych: aleksandrowski, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, lipnowski, mogileński, radziejowski, rypiński, sępoleński, toruński, tucholski, wąbrzeski, włocławski. powiaty o najniższej liczbie miejsc: bydgoski – 12 żniński – 15 chełmiński – 115	powiaty nie posiadające żłobków, ani oddziałów żłobkowych: aleksandrowski, brodnicki, chełmiński, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, lipnowski, mogileński, radziejowski, rypiński, sępoleński, toruński, tucholski, wąbrzeski, włocławski. powiaty o najniższej liczbie miejsc: bydgoski – 12 żniński – 23
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	-	-
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	-	-
Relacje powiatów do wartości średniej	-	-
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	495	708
Toruń	235	327
Włocławek	130	147
Grudziądz	110	30

Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Cechą charakterystyczną opieki żłobkowej jest fakt, że jest dostępna prawie wyłącznie w największych miastach.
---	--

Sytuacja powiatów w zakresie zapewnienia opieki żłobkowej jest bardzo zróżnicowana. Spośród 19 powiatów ziemskich w 2000 roku zaledwie 7 posiadało żłobki bądź oddziały żłobkowe przy przedszkolach (inowrocławski, świecki, nakielski, brodnicki chełmiński, zniński, bydgoski), natomiast w 2010 roku liczba ta zmniejszyła się do 5 powiatów (zlikwidowano oddziały żłobkowe w powiecie brodnickim i chełmińskim).

Spowodowało to zwiększenie dysproporcji i pogorszenie dostępności do żłobków w powiatach. W 2010 roku zaledwie 5 powiatów ziemskich województwa zapewnia dzieciom opiekę żłobkową. Warto również zauważyć, że opieka żłobkowa dostępna jest prawie wyłącznie w większych miastach województwa.

W latach 2000 – 2010 zmniejszyła się również liczba miejsc w żłobkach, zarówno w wyniku likwidacji dwóch oddziałów żłobkowych, jak również w wyniku zmniejszenia liczby miejsc w powiatach inowrocławskim i świeckim. W dwóch powiatach – nakielskim i znińskim – liczba miejsc zwiększyła się.

Duże zróżnicowanie zmian liczby miejsc w żłobkach notuje się w powiatach grodzkich. Największy wzrost miał miejsce w dwóch największych miastach regionu – w Bydgoszczy (o 43%) i Toruniu (o 39%). We Włocławku liczba miejsc zwiększyła się o 13%, natomiast w Grudziądzu, w wyniku likwidacji żłobka, liczba miejsc zmniejszyła się o prawie 3/4 (w Grudziądzu funkcjonuje jedynie oddział żłobkowy z 30 miejscami).

Warunki mieszkaniowe

Cecha:	Wskaźnik liczby mieszkań	
Jednostka:	na 1000 mieszkańców	
Rok odniesienia:	2000	2010
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach wskaźnika (liczba mieszkań na 1000 mieszkańców powiatu):	inowrocławski – 308,5 wąbrzeski – 304,4 aleksandrowski – 300,8	aleksandrowski – 339,2 inowrocławski – 335,6 wąbrzeski – 322,7
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach wskaźnika (liczba mieszkań na 1000 mieszkańców powiatu):	toruński – 254,3 tucholski – 266,1 bydgoski – 266,9	toruński – 274,7 sępoleński – 286,5 tucholski – 290,6
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	1,2	1,2
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	283,9	305,2
Relacje powiatów do wartości średniej	Liczbę mieszkań na 1000 mieszkańców wyższą od przeciętnej notuje 11, a niższą – 8 powiatów ziemskich.	Liczbę mieszkań na 1000 mieszkańców wyższą od przeciętnej notuje 6, a niższą – 13 powiatów ziemskich.

Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	342,3	394,3
Toruń	336,9	402,0
Włocławek	343,3	383,4
Grudziądz	335,5	366,7
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Powiaty grodzkie odznaczają się sporo większymi zasobami mieszkaniowymi od powiatów ziemskich, co ma związek z odmiennym charakterem zabudowy na tych terenach. Mieszkania w budynkach wielorodzinnych – typowe dla dużych ośrodków miejskich – zamieszkuje statystycznie mniejsza liczba osób, niż w budynkach jednorodzinnych, dominujących na wsi oraz w mniejszych miastach.	

W okresie 2000-2010 liczba mieszkań w województwie kujawsko-pomorskim wzrosła o ponad 10% (z 632,5 tys. mieszkań w 2000 r. do 698,4 tys. mieszkań w 2010 r.). Wzrosła również statystyczna liczba mieszkań w przeliczeniu na 1000 mieszkańców – z 305,9 w 2000 r. do 337,5 w 2010 r. Warto nadmienić, że wzrost wielkości zasobów mieszkaniowych, przypadających na 1000 mieszkańców, dotyczył wszystkich powiatów w województwie, ale różna była skala tej tendencji.

Na przestrzeni analizowanych lat relacje pomiędzy powiatami cechującymi się największymi zasobami mieszkaniowymi na 1000 mieszkańców zostały utrzymane bądź uległy niewielkim zmianom. Niezmiennie największą liczbą mieszkań, w przeliczeniu na 1000 osób, odznaczały się wszystkie powiaty grodzkie. Nastąpiły jedynie niewielkie przesunięcia między nimi. W 2010 r. najwyższą wartość wskaźnika odnotowano w Toruniu, gdzie na każdy 1000 mieszkańców przypadały średnio 402 mieszkania, podczas gdy w 2000 r. zajmował on 3 miejsce wśród wszystkich powiatów. W 2000 r. największymi zasobami mieszkaniowymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców dysponował Włocławek (343,3), który w 2010 r. spadł na 3 pozycję w ogólnej klasyfikacji. Wśród powiatów ziemskich niezmiennie największymi zasobami w analizowanym okresie odznaczały się powiaty aleksandrowski, inowrocławski i wąbrzeski, ale podobnie jak w przypadku powiatów grodzkich zauważalne były nieznaczne przesunięcia między nimi w analizowanym okresie.

Warto nadmienić, że powiaty grodzkie odznaczały się sporo większymi zasobami mieszkaniowymi na tle powiatów ziemskich. W badanym okresie w powiatach grodzkich na każdy 1000 mieszkańców przypadało co najmniej 27 mieszkań więcej, niż w przypadku najlepszych pod tym względem powiatów ziemskich – inowrocławskiego w 2000 r. i aleksandrowskiego w 2010 r. W związku z powyższym w powiatach grodzkich na każde mieszkanie przypadała mniejsza liczba osób, niż miało to miejsce w powiatach ziemskich. Podkreślić należy, że nie przesądza to o standardzie mieszkalnictwa, bowiem wskaźnik nie odnosi się do wielkości powierzchni użytkowej mieszkania przypadającej na jedną osobę, a potwierdza jedynie fakt statystycznie większej liczby mieszkańców (pośrednio - większych rodzinach, często wciąż wielopokoleniowych) w mieszkaniach w powiatach ziemskich.

Niewiele większe przesunięcia w okresie 2000-2010 dotyczyły powiatów charakteryzujących się najmniejszymi zasobami mieszkaniowymi w przeliczeniu na 1000 osób. Niezmiennie najniższą wartością wskaźnika charakteryzował się powiat toruński, wahając się od 254,3 w 2000 r. do 274,7 w 2010 r. Na uwagę zasługuje powiat bydgoski, który w 2000 r. zajmował 21 lokatę pod względem wielkości analizowanego wskaźnika, podczas gdy w 2010 r. awansował na 13 miejsce wśród wszystkich powiatów. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w gwałtownym rozwoju budownictwa mieszkaniowego, będącego wynikiem procesu suburbanizacji. W analizowanym okresie zanotowano tu największy względny wzrost liczby mieszkań spośród wszystkich powiatów (zarówno ziem-

skich, jak i grodzkich). W 2010 r. powiat ten dysponował o 37% większymi zasobami mieszkaniowymi niż w roku 2000.

Warto nadmienić, że na przestrzeni analizowanych 10 lat utrzymała się skala zmienności pomiędzy powiatami ziemskimi. Biorąc pod uwagę fakt, że zasoby mieszkaniowe w przeliczeniu na 1000 mieszkańców sukcesywnie rosną, a relacjach międzypowiatowych odnotowuje się wzrost proporcjonalny do wzrostu liczby ludności. Oznacza to utrwalanie się różnic pomiędzy powiatami o najbardziej i najmniej zaludnionych mieszkaniach. Jak już wcześniej wspomniano, nie należy statystycznie większej liczby osób przypadającej na mieszkanie wiązać z niższym standardem mieszkalnictwa i gorszą jakością życia, bowiem nie ma to przełożenia na średnią powierzchnię użytkową mieszkania przypadającą na 1 osobę. Stopień zatłoczenia mieszkań zależy w dużej mierze od charakteru zabudowy na danym terenie, mianowicie budynki jednorodzinne, dominujące na terenach wiejskich, zamieszkuje zazwyczaj większa liczba osób z uwagi na przeciętnie większe powierzchnie użytkowe, niż w przypadku budownictwa wielorodzinnego, zlokalizowanego głównie w dużych miastach. Potwierdzają to wyniki przeprowadzonej analizy, bowiem najmniejszymi zasobami mieszkaniowymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców dysponują powiaty ziemskie, w których brak dużych ośrodków miejskich, podczas gdy największe zasoby występują w powiatach grodzkich, stanowiących jednocześnie największe ośrodki miejskie w regionie.

Zaopatrzenie w wodę

Cecha:	Udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej	
Jednostka:	%	
Rok odniesienia:	2002	2010
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach (% ogółu ludności powiatu):	inowrocławski – 92,8 mogileński – 92,0 żniński – 89,4	inowrocławski – 94,2 mogileński – 93,2 żniński – 90,3
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach (% ogółu ludności powiatu):	grudziądzki – 72,9 sępoleński – 77,1 lipnowski – 78,7	sępoleński – 79,3 grudziądzki – 80,2 lipnowski – 83,2
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	1,3	1,2
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	-	-
Relacje powiatów do wartości średniej	-	-
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	96,5	96,7
Toruń	94,1	94,8
Włocławek	96,7	96,9
Grudziądz	95,1	95,5

**Komentarz dotyczący specyfiki
danego zagadnienia**

Pomimo iż dostęp do wody z sieci wodociągowej jest uważany za absolutnie podstawowe uwarunkowanie kształtowania jakości życia, to w powiatach o najniższych wskaźnikach aż 1/5 mieszkańców jest go pozbawiona. Zmiany, które zaszły w ostatniej dekadzie nie poprawiły znacząco sytuacji powiatów najuboższych.

W 2010 r. dostęp do sieci wodociągowej miało ponad 90% mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego. W stosunku do 2002 r. odnotowano wzrost udziału ludności mogącej korzystać z tego rodzaju infrastruktury – o ok. 1,5 punktu procentowego. Warto podkreślić, że w analizowanym okresie (2002-2010) we wszystkich powiatach zwiększył się odsetek osób podłączonych do sieci wodociągowej, ale różna była skala tej pozytywnej tendencji.

W okresie 2002-2010 niezmiennie największą dostępnością sieci wodociągowej odznaczały się powiaty grodzkie, gdzie do sieci podłączonych było ponad 94% mieszkańców. We wszystkich miastach na prawach powiatu wartość analizowanego wskaźnika wzrosła o 0,2 – 0,7 punktu procentowego w badanym okresie, co przełożyło się na najmniejszą skalę zmian po tym względem na tle powiatów ziemskich. Podkreślić należy, że świadczy to na korzyść powiatów grodzkich, które osiągnęły już w 2002 r. bardzo wysokie wartości analizowanego wskaźnika w stosunku do powiatów ziemskich, w związku z czym naturalnym zjawiskiem była mniejsza skala dalszych zmian.

Znacznie większe zróżnicowania w zakresie analizowanego zjawiska zanotowano w powiatach ziemskich. W badanym okresie niezmiennie największym udziałem ludności korzystającej z sieci wodociągowej odznaczały się powiaty: inowrocławski, mogileński, żniński i aleksandrowski, równym kolejno: 92,8% w 2002 r. i 94,2% w 2010 r.; 92,0% w 2002 r. i 93,2% w 2010 r.; 89,4% w 2002 r. i 90,3% w 2010 r.; 89,1% w 2002 r. i 90,2% w 2010 r. Z kolei najgorsze wyniki w tym względzie odnotowano w powiatach sępoleńskim i grudziądzkim, w których dostępność do sieci wodociągowej wynosiła odpowiednio 77,1% w 2002 r. i 79,3% w 2010 r. oraz 72,9% w 2002 r. i 80,2% w 2010 r.

Warto nadmienić, że zmniejszyła się skala zmienności pomiędzy powiatami ziemskimi na przestrzeni analizowanych 8 lat. Dystans pomiędzy najlepszym w tym względzie powiatem inowrocławskim a najuboższym powiatem ziemskim wynosił w 2002 r. prawie 20 punktów procentowych, podczas gdy w 2010 r. już niecałe 15 punktów procentowych. Było to efektem relatywnie większego wzrostu wartości wskaźnika na terenach zajmujących najniższe pozycje w województwie, niż w przypadku powiatów zajmujących najwyższe lokaty w tym zakresie. Należy uznać to za zdecydowanie pozytywną tendencję, prowadzącą do bardziej równomiernego rozwoju całego regionu.

Stan rozwoju sieci kanalizacyjnej

Cecha:	Długość czynnej sieci kanalizacyjnej	
Jednostka	długość w km	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	inowrocławski – 203 świecki – 155 toruński – 152	świecki – 582 inowrocławski – 514 toruński – 479

Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	radziejowski – 28 rypiński – 35 sępoleński – 47	radziejowski – 104 lipnowski – 106 rypiński – 136
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	7,4	5,6
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	102	276
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 9, a niższy – 10 powiatów ziemskich.	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 7, a niższy – 12 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	417	885
Toruń	202	458
Włocławek	145	190
Grudziądz	133	183
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Przedstawiono bezwzględną długość czynnej sieci kanalizacyjnej w roku 2000 i 2011 (a nie wskaźniki), w celu zwrócenia uwagi na rzeczywiste przyrosty jej długości.	

W okresie 2000-2011 w województwie zanotowano bardzo duży wzrost długości sieci kanalizacyjnej. W powiatach ziemskich był on średnio 2,7-krotny. Do powiatów, w których miał miejsce największy bezwzględny wzrost długości sieci kanalizacyjnej należą: świecki (wzrost o 427 km), toruński i bydgoski (o prawie 330 km), inowrocławski i tucholski (o około 300 km). Najniższy bezwzględny wzrost zanotował powiat lipnowski (o 43 km), grudziądzki (o 57 km), golubsko-dobrzyński (o 67 km). W żadnym z powiatów długość sieci kanalizacyjnej nie zmniejszyła się. Warto zwrócić uwagę, że znaczny wzrost długości sieci kanalizacyjnej notowano zarówno w powiatach, które cechowały się większym niż przeciętnie odsetkiem ludności obsługiwanej przez sieć kanalizacyjną, jak i w tych, w których wskaźnik ten był niski.

Powiaty cechowały się zróżnicowaną dynamiką zmian długości sieci kanalizacyjnej: bardzo dużym wzrostem (około 3,5 -4-krotnym) cechowały się powiaty: rypiński, radziejowski, świecki, tucholski, sępoleński, wąbrzeski, natomiast wzrost o 50-70% zanotował powiat grudziądzki, golubsko-dobrzyński i lipnowski.

Wzrost długości sieci kanalizacyjnej w powiatach grodzkich był również zróżnicowany. Wyższy wzrost zanotowały: Toruń i Bydgoszcz (około 2,2-krotny), natomiast niższy: Grudziądz i Włocławek (o około 30-40%).

Wskutek opisanych procesów, dość wyraźnie zmieniły się relacje długości sieci kanalizacyjnej między powiatem ziemskim o najkorzystniejszej i najmniej korzystnej sytuacji. W 2000 roku notowano 7,4-krotną różnicę wartości wskaźnika między powiatem inowrocławskim a radziejowskim, natomiast w roku 2011 różnica ta była 5,6-krotna (między powiatem świeckim a radziejowskim).

Wzrost długości sieci kanalizacyjnej wskazuje na wielkość dokonanych w powiecie inwestycji związanych z poprawą sytuacji w zakresie infrastruktury technicznej – zapewnienie mieszkańcom obsługi przez sieć kanalizacyjną.

Ludność obsługiwana przez sieć kanalizacyjną

Cecha:	Udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej	
Jednostka:	%	
Rok odniesienia:	2002	2010
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach (% ogółu ludności powiatu):	inowrocławski – 63,9 wąbrzeski – 48,2 brodnicki – 47,9	inowrocławski – 67,3 tucholski, świecki – 57,4 golubsko-dobrzyński – 55,0
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach (% ogółu ludności powiatu):	włocławski – 19,7 radziejowski – 21,6 lipnowski – 26,2	lipnowski – 29,7 włocławski – 30,0 radziejowski – 30,5
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	3,2	2,3
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	-	-
Relacje powiatów do wartości średniej	-	-
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	88,7	91,1
Toruń	85,0	92,5
Włocławek	88,4	91,7
Grudziądz	90,4	90,9
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Pomimo sukcesywnej rozbudowy sieci kanalizacyjnej niezmiennie najgorszą dostępnością w tym względzie odznaczają się powiaty ziemskie: grudziądzki, lipnowski, radziejowski oraz włocławski.	

W 2010 r. dostęp do sieci kanalizacyjnej miało ponad 64% mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego. W stosunku do 2002 r. odnotowano wzrost udziału ludności mogącej korzystać z tego rodzaju infrastruktury o ponad 5 punktów procentowych. Warto podkreślić, że w analizowanym okresie (2002-2010) we wszystkich powiatach zwiększył się odsetek osób podłączonych do sieci kanalizacyjnej, ale różna była skala tej pozytywnej tendencji.

W okresie 2002-2010 niezmiennie największą dostępnością sieci kanalizacyjnej odznaczały się powiaty grodzkie. W 2010 r. do sieci podłączonych było ponad 90% osób zamieszkujących te tereny. W stosunku do 2002 r. największy wzrost udziału ludności korzystającej z omawianej sieci odnotowano w Toruniu (wzrost z 85% do 92,5%), co doprowadziło do awansu tego powiatu z 4 na 1 miejsce wśród ogółu powiatów. W pozostałych miastach na prawach powiatu wartość analizowanego wskaźnika wzrosła w granicach 0,5 – 3,3 punktu procentowego. Należy podkreślić, że mniejsza, niż w przypadku Torunia skala zmian nie świadczy o wolniejszym tempie poprawy dostępności do omawianego medium, bowiem powiaty te, w odróżnieniu od Torunia, już w 2002 r. odznaczały się ponad 88% udziałem ludności obsługiwanej przez ten rodzaj infrastruktury. W związku z powyższym można

stwierdzić, że w analizowanym okresie nastąpiło wyrównanie warunków obsługi ludności w tym zakresie we wszystkich powiatach grodzkich.

W przypadku powiatów ziemskich wyraźnie wyróżnił się powiat inowrocławski, w którym w 2010 r. dostęp do sieci miało ponad 67% mieszkańców. Kolejnymi najlepszymi w tym względzie powiatami ziemskimi były powiaty: świecki i tucholski, z udziałem ludności korzystającej z tego rodzaju infrastruktury na poziomie 57,4%. Powiat inowrocławski odznaczał się zatem sporą przewagą w tym zakresie na tle pozostałych powiatów ziemskich. Warto nadmienić, że zmniejszyła się skala zmienności pomiędzy powiatami ziemskimi na przestrzeni analizowanych 8 lat. Dystans pomiędzy najlepszym w tym względzie powiatem inowrocławskim a najłabszym powiatem ziemskim wyniósł w 2002 r. ponad 44 punkty procentowe, podczas gdy w 2010 r. już niecałe 38 punktów procentowych. Należy uznać to za zdecydowanie pozytywną tendencję, prowadzącą do bardziej równomiernego pod tym względem rozwoju całego regionu.

W analizowanym okresie niezmiennie najmniejszym udziałem ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej odznaczały się powiaty ziemskie: lipnowski, włocławski, radziejowski oraz grudziądzki. Na terenach tych w 2010 r. do sieci podłączonych było odpowiednio: 29,7%, 30,0%, 30,5% i 32,3% mieszkańców. W stosunku do 2002 r. największą poprawę zanotowano w powiecie włocławskim, w którym wartość wskaźnika wzrosła o 10,3 punktu procentowego, dzięki czemu awansował on z ostatniego na przedostatnie miejsce w województwie. Spośród wszystkich powiatów największy bezwzględny wzrost wartości wskaźnika miał miejsce w czterech powiatach ziemskich: golubsko-dobrzyńskim, tucholskim, sępoleńskim oraz świeckim, gdzie zanotowano poprawę o odpowiednio: 14,0, 13,6, 12,0 i 11,7 punktu procentowego. Z kolei najmniejsze zmiany w tym zakresie, w ciągu obserwowanych 8 lat, zaszyły w powiatach ziemskich: chełmińskim, wąbrzeskim, grudziądzkim, inowrocławskim oraz lipnowskim.

Ludność obsługiwana przez sieć gazową

Cecha:	Udział ludności korzystającej z sieci gazowej	
Jednostka:	%	
Rok odniesienia:	2002	2010
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach (% ogółu ludności powiatu):	inowrocławski – 55,3 mogileński – 33,8 chełmiński – 32,1	inowrocławski – 55,5 mogileński – 33,9 żniński – 32,3
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach (% ogółu ludności powiatu):	powiaty bez sieci gazowej: brodnicki, lipnowski, radziejowski, rypiński powiaty o najniższym udziale ludności korzystającej z gazu sieciowego: wąbrzeski – 2,3 włocławski – 2,5 golubsko-dobrzyński – 6,0	powiaty bez sieci gazowej: rypiński powiaty o najniższym udziale ludności korzystającej z gazu sieciowego: lipnowski – 0,1 brodnicki – 0,3 radziejowski – 0,4

Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	-	-
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	-	-
Relacje powiatów do wartości średniej	-	-
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	86,7	87,2
Toruń	84,8	82,5
Włocławek	72,8	74,8
Grudziądz	88,1	90,2
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Pomimo podejmowanych prac na rzecz gazyfikacji terenu województwa, stagnacja w zakresie poprawy dostępności do sieci gazowej dotyczy powiatów: brodnickiego, lipnowskiego, radziejowskiego, rypińskiego, gdzie brak sieci lub udział ludności obsługiwanej przez sieć gazową nie przekracza 1% oraz powiatów: golubsko-dobrzyńskiego, grudziądzkiego, nakielskiego oraz mogileńskiego, w których wzrost udziału ludności obsługiwanej przez sieć gazową nie przekroczył 1% w ciągu analizowanych 8 lat.	

W 2010 r. dostęp do sieci gazowej miało 44,9% mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego. W stosunku do 2002 r. odnotowano niewielki spadek udziału ludności mogącej korzystać z tego rodzaju infrastruktury o 0,1 punktu procentowego. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w dosyć dużych przesunięciach w rozmieszczeniu ludności na terenie województwa, zwłaszcza w jego centralnej części. Znamionem dla analizowanego okresu było przemieszczanie się znacznej liczby ludności z powiatów grodzkich (głównie z Bydgoszczy i Torunia), charakteryzujących się najbardziej powszechnym dostępem do opisywanego medium, na tereny podmiejskie (powiaty bydgoski i toruński), które cechują się znacznie mniejszą dostępnością w tym zakresie.

W okresie 2002-2010 niezmiennie największą dostępnością sieci gazowej odznaczały się powiaty grodzkie, kolejno: Grudziądz, gdzie w 2002 r. odbiorcy gazu stanowili 88,1% ogółu ludności, a w 2010 r. już 90,2%, Bydgoszcz (86,7% w 2002 r. i 87,2% w 2010 r.), Toruń (84,8% w 2002 r. i 82,5% w 2010 r.) oraz Włocławek (72,8% w 2002 r. i 74,8% w 2010 r.). Warto podkreślić, że w przypadku Torunia nastąpił spadek wartości wskaźnika o 2,3 punktu procentowego, co było efektem znacznego odpływu ludności na tereny podmiejskie (skutek procesu suburbanizacji).

W przypadku powiatów ziemskich wyraźnie wyróżniał się powiat inowrocławski, w którym w 2010 r. dostęp do sieci miało ponad 55% mieszkańców. Kolejnym najlepszym w tym względzie powiatem ziemskim był powiat mogileński, z udziałem ludności korzystającej z tego rodzaju infrastruktury na poziomie prawie 34%. Powiat inowrocławski odznaczał się zatem sporą przewagą w tym zakresie na tle pozostałych powiatów ziemskich. Warto nadmienić, że nieznacznie zwiększyła się skala zmienności pomiędzy powiatami ziemskimi na przestrzeni analizowanych 8 lat. Należy uznać to za zdecydowanie negatywną tendencję, prowadzącą do pogłębiania się różnic w rozwoju regionu w tym zakresie.

Kompletnym brakiem infrastruktury gazowej w analizowanym okresie odznaczał się powiat rypiński. Poza wymienionym powiatem do 2007 r. dostępu do sieci gazowej byli pozbawieni mieszkań-

cy powiatów: lipnowskiego, brodnickiego oraz radziejowskiego. Pod koniec analizowanego okresu podjęto na tych terenach prace na rzecz gazyfikacji, na skutek których w 2010 r. analizowany wskaźnik wyniósł odpowiednio: 0,1%, 0,3% i 0,4%. Wzrost wartości wskaźnika, nie przekraczający 1 punktu procentowego na przestrzeni 8 lat, należy uznać za stagnację w zakresie poprawy dostępności do sieci gazowej. Problem ten dotyczył również następujących powiatów ziemskich: golubsko-dobrzyńskiego, grudziądzkiego, nakielskiego oraz mogileńskiego.

Gminne drogi publiczne

Cecha:	Udział dróg o nawierzchni twardej w długości gminnych dróg publicznych ogółem	
Jednostka:	%	
Rok odniesienia:	2002	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	inowrocławski – 59,6% żniński – 53,0% mogileński – 52,6%	mogileński – 62,5% żniński – 58,3% chełmiński – 51,8%
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	rypiński – 9,7% lipnowski – 13,5% tucholski – 14,9%	wąbrzeski – 18,2% sępoleński – 19,9% lipnowski – 23,2%
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	6,2	3,4
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	31,3%	37,7%
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 11, a niższy – 8 powiatów ziemskich.	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 10, a niższy – 9 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	58,1%	58,5%
Toruń	51,7%	64,6%
Włocławek	42,0%	59,8%
Grudziądz	49,2%	62,4%

Udział gminnych dróg publicznych o nawierzchni twardej w ogólnej długości gminnych dróg publicznych w okresie 2002-2011 zwiększył się w województwie z 32,7 do 39,4%, co oznacza wzrost w stosunku do sytuacji wyjściowej o 1/5.

Powiaty cechowały się zróżnicowaną dynamiką zmian. Średni wzrost długości dróg o nawierzchni utwardzonej wyniósł w powiatach ziemskich 40%. Największe wzrosty miały miejsce w powiatach cechujących się dotychczas niskim udziałem dróg o nawierzchni utwardzonej wśród dróg gminnych ogółem – w powiecie rypińskim zanotowano ponad 3-krotny, w tucholskim 2,5-krotny, w lipnowskim ponad 2-krotny wzrost, co przełożyło się bezpośrednio na wzrost udziałów dróg o na-

wierzchni utwardzonej w stosunku do dróg ogółem. W trzech powiatach zanotowano zmniejszenie się długości dróg gminnych o nawierzchni utwardzonej (w sępoleńskim o 24%, aleksandrowskim o 14%, toruńskim o 3%).

Wraz ze wzrostem długości dróg o nawierzchni utwardzonej, w powiatach ziemskich zanotowano również wzrost ich udziału w drogach gminnych ogółem (przeciętnie o 21%). Największym wzrostem udziału (ponad 50%) cechowały się te powiaty, w których zwiększyła się bezwzględna długość dróg o nawierzchni utwardzonych; należą do nich: rypiński – wzrost 3,2-krotny, golubsko-dobrzyński – wzrost 2,4-krotny, tucholski – wzrost 2,2-krotny, chełmiński, lipnowski i brodnicki – wzrost o 65-80%. W pięciu powiatach ziemskich udział dróg utwardzonych zmniejszył się, przy czym w grudziądzkim nieznacznie (o około 2%), w bydgoskim, wąbrzeskim i inowrocławskim nieco ponad 10%, a duży spadek zanotował powiat sępoleński, w którym udział zmniejszył się o ponad połowę. Spadki dotyczyły przede wszystkim powiatów, w których nastąpił wyraźny wzrost długości dróg gminnych o nawierzchni nieutwardzonej.

Wzrost wskaźnika w powiatach grodzkich był zróżnicowany w mniejszym stopniu, niż w ziemskich – największy wzrost zanotował Włocławek (o 42%), następnie Grudziądz (o 27%), Toruń (o 25%) i Bydgoszcz (o 1%).

Wskutek opisanych procesów, dość wyraźnie zmieniły się relacje udziału dróg gminnych o nawierzchni utwardzonej w drogach gminnych ogółem między powiatem ziemskim o najkorzystniejszej i najmniej korzystnej sytuacji. W 2002 roku notowano 6,2-krotną różnicę wartości wskaźnika między powiatem inowrocławskim a rypińskim, natomiast w roku 2011 różnica ta jest 3,4-krotna (między powiatem mogileńskim a wąbrzeskim).

Rolnictwo – produkcja roślinna

W okresie ostatniej dekady miały miejsce bardzo duże zmiany w strukturze upraw na terenie województwa – przy stosunkowo małej zmianie ogólnej powierzchni zasiewów. Powierzchnia upraw zbóż w skali województwa wynosiła w roku 2010 tylko 87% stanu z roku 2002, choć w przypadku żyta i mieszanek zbożowych jest to tylko 62%, ale pszenżyta – 123%. Bardzo duży spadek dotyczył powierzchni upraw ziemniaków – w roku 2010 wynosiła ona tylko połowę powierzchni z roku 2002, a także buraków – w roku 2010 wynosiła ona 70% stanu z roku 2002. Powierzchnia upraw rzepaku i rzepiku wzrosła natomiast 2,5-krotnie. Istotne zmiany w strukturze produkcji roślinnej zachodziły także w kilku wcześniejszych latach (przed rokiem 2002), stąd rozpatrując zmiany w kierunkach produkcji rolnej w nieco dłuższym okresie, należy zauważyć że obecnie struktura zasiewów jest bardzo odmienna od tej sprzed 12-15 lat.

Opisywane zmiany zmieniły także niektóre relacje pomiędzy powiatami województwa. Pomijając powiaty grodzkie, wyłączone z dalszych analiz (nie tylko ze względu na brak znaczenia dla potencjału rolnego województwa, ale także na fakt, że bardzo małe bezwzględne powierzchnie upraw powodują zachodzenie bardzo dużych względnych zmian przy nawet niewielkich zmianach bezwzględnych), wszystkie powiaty cechowały się podobnymi zmianami ogólnej powierzchni zasiewów – w większości powiatów zanotowano tu spadki rzędu 3-5%. Powierzchnia upraw zbóż podstawowych z mieszanek, która przeciętnie zmniejszyła się o 15%, w powiatach chełmińskim, inowrocławskim, mogileńskim i nakielskim zmniejszyła się o ok. 20%, podczas gdy w aleksandrowskim – tylko o 5%. Zanotowano bardzo duże zmniejszenie areału ziemniaków. Powiat o najmniejszym spadku – chełmiński – wykazuje obecnie 65% stanu bazowego, ale powiat o największym spadku – rypiński – zaledwie 22% stanu bazowego. Wskutek tych zmian, znacząco wzrosło znaczenie powiatu chełmińskiego, który obecnie koncentruje prawie 7% (poprzednio nieco ponad 5%) ogólnej powierzchni upraw ziemniaków w województwie i awansował z 9 na 6 pozycję wśród powiatów, a bardzo spadło znaczenie powiatu rypiń-

skiego – zmalało z 4,3% do 2,0%, co spowodowało spadek z 11 na 19 pozycję wśród powiatów. Bardzo wyraźnie znaczenie i pozycję wśród powiatów poprawił także powiat świecki (poprzednio na 8, obecnie na 3 pozycji) i inowrocławski (zmiana z 4 na 2 pozycję, wzrost udziału z 7,1% na 8,7%).

Cecha:	Powierzchnia zasiewów	
Jednostka:	% udział powiatów w sumie wojewódzkiej powierzchni zasiewów	
Rok odniesienia:	2002	2010
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	włocławski – 8,9% inowrocławski – 8,4% świecki – 6,5%	inowrocławski – 8,6% włocławski – 8,6% żniński – 6,4%
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	rypiński – 3,1% aleksandrowski – 3,5% tucholski – 3,7%	rypiński – 3,0% tucholski – 3,6% aleksandrowski – 3,6%
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	2,9	2,9
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	-	-
Relacje powiatów do wartości średniej	-	-
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	0,10%	0,25%
Toruń	0,04%	0,14%
Włocławek	0,03%	0,12%
Grudziądz	0,08%	0,09%
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Ogólna powierzchnia zasiewów jest funkcją powierzchni powiatu oraz udziału terenów leśnych. Wartość analityczna takiego wskaźnika ogólnego jest bardzo mała – znacznie większe znaczenie ma specjalizacja (w zakresie poszczególnych kierunków produkcji) – ten parametr był podstawą analiz.	

Duże zmiany miały miejsce także pod względem areалу buraków cukrowych. Wszystkie powiaty zanotowały spadki, choć były one nierównomierne, co spolaryzowało udziały poszczególnych powiatów. Przykładowo powiat toruński zanotował spadek tylko o 5%, wskutek czego jego udział w ogólnej powierzchni upraw buraka cukrowego w województwie wzrósł z 7,4% do 9,9% (powiat zajmuje 3 pozycję), ale świecki aż o 57% (spadek udziału z 1,9% do 1,1%). Spośród powiatów zaliczanych tradycyjnie do dużych producentów buraków cukrowych, duże spadki zanotowały: golubsko-dobrzyński (o 16%), aleksandrowski (o prawie 30%), inowrocławski (o 22%), mogileński (o 22%), radziejowski (o 40%), włocławski (o 36%), żniński (o 45%). Bardzo znaczący wzrost powierzchni upraw rzepaku i rzepiku miał miejsce we wszystkich powiatach, choć paradoksalnie najniższy był w powiecie grudziądzkim, który w roku 2002 notował największy jego areal i zdecydowanie dominował koncentrując 14,6% powierzchni ogólnowojewódzkiej. Obecnie powiat grudziądzki zachowuje pozycję lide-

ra, ale jego udział spadł już do poziomu tylko 9,8%. Powiat grudziądzki zwiększył powierzchnię zasiewów rzepaku i rzepiku o 66%, podczas gdy powiat tucholski o 260%, rypiński i świecki – o 230%, a żniński i nakielski – o prawie 200%. Tak duża skala zmian spowodowała zmianę relacji pomiędzy powiatami – powiat nakielski awansował z 5 na 2 pozycję (wzrost udziału z 7,3% na 8,6%), powiat włocławski spadł z 2 na 6 pozycję (spadek udziału z 8,4% na 7,1%). Warto także odnotować znaczącą zmianę pozycji i znaczenia powiatu sępoleńskiego – przy awansie z 17 na 12 pozycję, udział powiatu w powierzchni ogólnej zasiewów rzepaku wzrósł z 2,5 do 4,0%. W analizowanym okresie województwo zanotowało znaczący – bo wynoszący ok. 46% - wzrost powierzchni upraw warzyw gruntowych. Zmiany były bardzo zróżnicowane w ujęciu powiatowym. Aż w 8 powiatach ziemskich zanotowano spadek – w wąbrzeskim, golubsko-dobrzyńskim i sępoleńskim nawet o ponad 60%. Największy wzrost dotyczył powiatów, w których już przed laty warzywnictwo było dobrze rozwinięte – ma więc tu miejsce wyraźne pogłębienie tej specjalizacji. Powiat inowrocławski zwiększył areał warzyw gruntowych ponad 2,3-krotnie, mogileński – 1,6-krotnie, radziejowski – 1,5-krotnie, włocławski – 1,4-krotnie. Wskutek powyższych zmian, o ile w roku 2002 inowrocławski koncentrował 23% areału warzyw w województwie, to w roku 2010 – ponad 36%. Włocławski i radziejowski zachowały swoje wysokie lokaty oraz udziały wynoszące odpowiednio 15% oraz 10,5%, jednak o ile w roku 2002 łącznie notowały one większą powierzchnię upraw warzyw, niż inowrocławski, to obecnie jest tu ona już wyraźnie mniejsza. Dominacja powiatu inowrocławskiego powoduje, że zmalało znaczenie „mniejszych” powiatów, nawet jeśli zwiększyły one bezwzględny areał upraw warzyw, np. aleksandrowskiego (z 7,3 do 5,7%), czy chełmińskiego (z 7,1% do 5,9%). W produkcji warzyw w praktyce przestały się liczyć dwa powiaty, które w roku 2002 notowały wskaźniki dostrzegalne w skali województwa – brodnicki (spadek powierzchni upraw z 4,4% do 2,8% potencjału wojewódzkiego) i świecki (z 4,1% do 2,6%).

Oceniając zmiany pozycji i relacji powiatów w okresie 2002-2010, za najbardziej spektakularny należy uznać wzrost pozycji powiatu inowrocławskiego. Przy jednoczesnym niewielkim spadku znaczenia powiatu włocławskiego, ma miejsce znaczne wyrównanie potencjałów produkcji roślinnej obydwu powiatów (można mówić obecnie o niewielkiej przewadze znaczenia inowrocławskiego, podczas gdy jeszcze w roku 2002 nieco większy był potencjał włocławskiego). Obydwa powiaty zdecydowanie dominują w produkcji roślinnej województwa, co jest konsekwencją dużych powierzchni użytków rolnych. Jako powiaty, których znaczenie najbardziej zmalało, należy wskazać brodnicki i grudziądzki, aczkolwiek należy podkreślić, że spadek ich pozycji i udziału w potencjale wojewódzkim nie był duży i wciąż są one istotne dla produkcji roślinnej całego województwa.

Rolnictwo – produkcja zwierzęca

Cecha:	Syntetyczny wskaźnik dla pogłowia bydła i trzody chlewnej	
Jednostka:	sztuki duże (SD)	
Rok odniesienia:	2002	2010
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	brodnicki – 54104 żniński – 50307 inowrocławski – 44805	brodnicki – 50067 włocławski – 48436 żniński – 46699
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	chełmiński – 18306 mogileński – 22923 aleksandrowski – 23668	chełmiński – 22571 aleksandrowski – 24232 mogileński – 25224

Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	3,0	2,2
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	33544	34861
Relacje powiatów do wartości średniej	Pogłowie wyższe od przeciętnej notuje 9, a niższą – 10 powiatów.	Pogłowie wyższe od przeciętnej notuje 9, a niższą – 10 powiatów.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	222	866
Toruń	1351	241
Włocławek	260	83
Grudziądz	129	805
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Z analiz wyłączone powiaty grodzkie. W 2002 r. ich łączny potencjał w pogłowie stanowił zaledwie 11% potencjału najsłabszego powiatu ziemskiego, a w roku 2010 udział ten wynosił niespełna 9%.	

Podobnie jak w przypadku produkcji roślinnej, w okresie ostatniej dekady miały miejsce istotne zmiany w potencjale produkcji zwierzęcej. Ze względu na brak pełnych porównywalnych danych na temat pogłowia zwierząt w latach 2002 i 2010, w dalszych analizach posłużono się bardzo uproszczonym wskaźnikiem obejmującym jedynie pogłowie bydła i trzody chlewnej. Wprawdzie są to najpopularniejsze gatunki hodowlane, jednak tak ogólne ujęcie pozwala jedynie na ocenę generalnych zmian w pogłowie, ale nie pozwala już na szczegółową analizę kierunków produkcji.

Na uwagę zasługuje fakt, że pogłowie bydła w analizowanym okresie zmniejszyło się w województwie o nieco ponad 10%, ale w dwóch powiatach: chełmińskim i włocławskim zanotowano niewielki wzrost (odpowiednio o 3,0% oraz o 1,6%). Powiaty o największych spadkach notowały zmniejszenie pogłowia o około 20%. W brodnickim obecny stan to 79% stanu wyjściowego, w radziejowskim, rypińskim i żnińskim – 81% stanu wyjściowego. Tak silny spadek wpłynął na pozycję i rolę tych powiatów w ogólnym potencjale województwa, np. brodnicki zmniejszył udział z 8,1% do 7,1% pogłowia wojewódzkiego i spadł na 4 pozycję z uprzednio zajmowanej 2. Powiat radziejowski zmniejszył udział z 8,1% do 7,3% i spadł z 1 pozycji na 3. Z kolei powiat włocławski zwiększył udział z 7,4% na 8,5% i awansował z 3 na 1. pozycję. Pomimo nieznacznego spadku pogłowia bydła, zwiększyło się znaczenie powiatu inowrocławskiego. Obecnie koncentruje on 7,7% sumy wojewódzkiej (poprzednio – 6,9%), co daje 2 lokatę (poprzednio 4).

Znacznie większe zmiany dotyczyły pogłowia trzody chlewnej. Ogólna suma wojewódzka wzrosła o prawie 24%, ale powiaty o największym wzroście zanotowały nawet prawie 60% zwiększenie pogłowia (radziejowski i nakielski). Bardzo duży był też wzrost w powiatach lipnowskim (o 49%), chełmińskim (o 47%), tucholskim (o 42%) i mogileńskim (o 41%). Najmniejszy wzrost zanotował powiat żniński (o 2%), a powiat inowrocławski był jedynym, gdzie zanotowano spadek pogłowia (o ponad 2%). Tak duże zmiany zasadniczo zmieniły relację między powiatami. Przede wszystkim zmalała koncentracja hodowli. W 2002 r. powiat o największym pogłowie (żniński) koncentrował 10,6% sumy wojewódzkiej, w roku 2010 – już tylko 9,2% (świecki). Cztery powiaty o największym pogłowie w roku 2002 skupiały aż 36,1% pogłowia województwa, a w roku 2010 – już tylko 32,3%. Powiat żniński – lider z roku 2002 – spadł na pozycję 2 (zmiana udziału z 10,6 na 8,7%), a na pozycję lidera awansował

z 2 pozycji powiat świecki (mimo że udział powiatu w sumie wojewódzkiej jest obecnie mniejszy i wynosi 9,2% wobec 9,4% poprzednio). Trzecią pozycję zachował powiat brodnicki (spadek udziału z 9,0 do 7,9%), a na 4 pozycję awansował z 5 powiat golubsko-dobrzyński. Zajmujący poprzednio 4 pozycję powiat chełmiński zanotował duży spadek znaczenia (z 7,6% na 5,6% - i spadek na pozycję 7). Powiaty: nakielski i radziejowski, mimo tak wysokiej dynamiki (nakielski awansował z 14 na 10 pozycję), wciąż należą do powiatów o małym znaczeniu (nakielski skupia 4,7% pogłowia, radziejowski – 3,4%). Największy spadek znaczenia zanotował powiat aleksandrowski (z 13 na 19 pozycję).

Wyrażenie pogłowia trzody oraz bydła w sztukach dużych pozwala na standaryzację wartości i dokonanie porównań łącznego potencjału powiatów. W roku 2010 największe wartości tak uzyskane-go wskaźnika notowały powiaty: brodnicki (50,1 tys. SD, to jest 7,5% potencjału województwa), włocławski (48,4 tys. SD, tj. 7,3%) oraz żniński (46,7 tys. SD, tj. 7,0%). Wartość ponad 40 tys. SD odnotowały także powiaty świecki, inowrocławski i toruński. Powiaty ziemskie o najniższym pogłowiu to: chełmiński (22,6 tys. SD, tj. 3,4%), aleksandrowski (24,2 tys. SD, tj. 3,6%) oraz mogileński (25,2 tys. SD, tj. 3,8%). W roku 2002 do najlepszych należały powiaty: brodnicki, żniński i inowrocławski, a najmniej potencjał notowały: chełmiński, mogileński i aleksandrowski.

Bezwzględna wartość wskaźnika zwiększyło w analizowanym okresie 13 z 19 powiatów ziemskich – w największym stopniu: chełmiński (o 23%) i bydgoski (o 20%). Z kolei największy spadek dotyczył powiatów brodnickiego, żnińskiego i rypińskiego (o 7%).

Oceniając zmiany pogłowia trzody chlewnej i bydła należy zauważyć istotne zmniejszenie rozpiętości między powiatami o największym i najmniejszym pogłowiu (w 2002 roku wynosiła ona 3,0, w 2010 – tylko 2,2). Oznacza to, że powiat o największym potencjale hodowli trzody chlewnej i bydła zaledwie 2,2-krotnie przewyższa powiat o najmniejszym potencjale. Zmiana ta zaszła zarówno wskutek spadku potencjału powiatów najsilniejszych jak i poprawy stanu najsłabszych. Powiat brodnicki pomimo spadku ogólnego wskaźnika o ponad 7% zachował pozycję lidera.

Wielkość bazy noclegowej

W okresie 2000-2011 w województwie zanotowano duży (około 20%) spadek liczby miejsc noclegowych, przy czym liczba miejsc noclegowych zmniejszyła się aż w 14 powiatach ziemskich, a jedynie w 5 zanotowano jej wzrost. Zmniejszenie się liczby miejsc noclegowych w województwie jest bezpośrednio konsekwencją zmiany preferencji turystycznych ludności.

Powiaty cechowały się zróżnicowaną dynamiką zmian. Bardzo duży wzrost (ponad 2-krotny) zanotował powiat wąbrzeski, w którym był on wynikiem przede wszystkim zwiększenia się liczby miejsc noclegowych na polu biwakowym. Duży wzrost zanotował również powiat aleksandrowski (o 60%), w wyniku dużego wzrostu liczby miejsc w zakładach uzdrowiskowych i obiektach hotelowych. Powiat grudziądzki i inowrocławski zanotowały około 20-30% wzrost, a żniński o niespełna 3%.

Największy spadek zanotował powiat radziejowski i nakielski (o ponad 80%). W pierwszym z nich spowodowany był on przede wszystkim likwidacją bądź zmniejszeniem się liczby miejsc noclegowych w ośrodkach wczasowych, polach biwakowych i gospodarstwach agroturystycznych, natomiast w nakielskim – likwidacją miejsc noclegowych na kempingach. Do powiatów o wysokim spadku (60–70%) należą również powiaty: włocławski, golubsko-dobrzyński, chełmiński i bydgoski, natomiast w pozostałych ośmiu był on rzędu 20-50%.

Wzrost wartości wskaźnika w powiatach grodzkich również był zróżnicowany. Największy wzrost zanotował Toruń (o 60%), następnie Włocławek (o 11%), Grudziądz (o 4%), natomiast w Bydgoszczy odnotowano 3% spadek.

Zwraca również uwagę duża rozpiętość liczby miejsc noclegowych między najlepszym, a najgorszym powiatem. W aleksandrowskim znajduje się prawie 3,5 tys. miejsc, natomiast w nakielskim po-

niziej 100. Związane jest to przede wszystkim z rozwojem w powiatach funkcji uzdrowiskowej oraz turystycznej (aleksandrowski, inowrocławski, tucholski, żniński).

Wskutek opisanych procesów, mocno zmieniły się relacje liczby miejsc noclegowych między powiatem ziemskim o najkorzystniejszej i najmniej korzystnej sytuacji. W 2000 roku notowano 15,4-krotną różnicę wartości wskaźnika między powiatem bydgoskim a grudziądzkim, natomiast w roku 2011 różnica ta była 39,2-krotna (między powiatem aleksandrowskim a nakielskim).

Cecha:	Liczba miejsc noclegowych	
Jednostka:	liczba	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	bydgoski – 3202 brodnicki – 2723 tucholski – 2473	aleksandrowski – 3450 inowrocławski – 2201 tucholski – 1933
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	grudziądzki – 208 wąbrzeski – 212 rypiński – 401	nakielski – 88 radziejowski – 99 chełmiński – 186
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	15,4	39,2
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	1267	911
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 9, a niższy – 10 powiatów ziemskich.	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 8, a niższy – 11 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	2602	2513
Toruń	1746	2803
Włocławek	685	758
Grudziądz	855	888
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Analizę przeprowadzono dla bezwzględnej liczby miejsc noclegowych, celem ukazania ich koncentracji w powiatach.	

Wskaźniki bazy noclegowej

W okresie 2000-2011 w województwie zanotowano duży (około 20%) spadek liczby miejsc noclegowych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, przy czym wskaźnik ten zmniejszył się aż w 14 powiatach ziemskich, a jedynie w 5 zanotowano jego wzrost. Zmniejszenie się wskaźnika jest konsekwencją zmniejszenia się bezwzględnej liczby miejsc noclegowych w powiatach.

Powiaty cechowały się zróżnicowaną dynamiką zmian. Bardzo duży wzrost wskaźnika (ponad 2-krotny) zanotował powiat wąbrzeski, duży wzrost zanotował również powiat aleksandrowski (o 60%). Powiat grudziądzki i inowrocławski zanotowały około 20-25% wzrost, a żniński zaledwie

o 1%. Największe spadki zanotowały powiaty: radziejowski i nakielski (o ponad 80%). Do powiatów o wysokim spadku (60-70%) należą również: włocławski, golubsko-dobrzyński, bydgoski, chełmiński i toruński, natomiast w pozostałych 7 był on rzędu 25-50%.

Wzrost wartości wskaźnika w powiatach grodzkich również był zróżnicowany. Największy wzrost zanotował Toruń (o 65%), następnie Włocławek (o 16%), Grudziądz (o 6%), natomiast w Bydgoszczy wartość wskaźnika nie uległa zmianie.

Zwraca uwagę bardzo duża rozpiętość liczby miejsc noclegowych na 1000 mieszkańców między najlepszym, a najgorszym powiatem. W aleksandrowskim (posiadającym silnie rozwiniętą funkcję uzdrowiskową) jest to 61,4, natomiast w nakielskim zaledwie 1,0 miejsce na 1000.

Wskutek opisanych procesów, mocno zmieniły się relacje liczby miejsc noclegowych na 1000 mieszkańców między powiatem ziemskim o najkorzystniejszej i najmniej korzystnej sytuacji. W 2000 roku notowano 9,7-krotną różnicę wartości wskaźnika między powiatem tucholskim a grudziądzkim, natomiast w roku 2011 różnica ta była 60,7-krotna (między powiatem aleksandrowskim a nakielskim).

Cecha:	Wskaźnik miejsc noclegowych	
Jednostka:	wskaźnik na 1000 mieszkańców	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	tucholski – 52,6 aleksandrowski – 38,6 bydgoski – 37,1	aleksandrowski – 61,4 tucholski – 40,1 żniński – 24,4
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	grudziądzki – 5,4 nakielski – 5,8 wąbrzeski – 6,1	nakielski – 1,0 radziejowski – 2,3 toruński – 3,4
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międzypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	9,7	60,7
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	19,1	13,2
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 8, a niższy – 11 powiatów ziemskich.	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 7, a niższy – 12 powiatów ziemskich.
Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	6,9	6,9
Toruń	8,3	13,7
Włocławek	5,6	6,5
Grudziądz	8,5	9,0
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Uzupełniając analizę przeprowadzoną dla rozmieszczenia i zmian bezwzględnej liczby miejsc noclegowych w powiatach, przeanalizowano również liczbę miejsc noclegowych w odniesieniu na 1000 mieszkańców, w celu ukazania zróżnicowań stanu rozwoju bazy noclegowej w powiatach.	

Rejestrowany ruch turystyczny

W okresie 2000-2011 w województwie zanotowano duży (bo ponad 20%) wzrost liczby i wskaźnika udzielanych noclegów, jednak powiaty ziemskie cechowały się zróżnicowanym charakterem zmian – w 6 zanotowano wzrost wartości wskaźnika, natomiast w 13 jego spadek.

Powiaty cechowały się zróżnicowaną dynamiką zmian. Bardzo duży wzrost (ponad 2-krotny) zanotowano w: aleksandrowskim, wąbrzeskim i chełmińskim, natomiast w 5 powiatach wskaźnik udzielonych noclegów na 1000 mieszkańców zmniejszył się o ponad połowę (w radziejowskim, nakielskim, lipnowskim, mogileńskim, rypińskim, przy czym w dwóch pierwszych spadek ten wyniósł 60-70%).

Wzrost wartości wskaźnika w powiatach grodzkich również był zróżnicowany. Największy wzrost zanotował Toruń (ponad 2-krotny), następnie Bydgoszcz (o 35%), Grudziądz (o 10%), natomiast we Włocławku odnotowano ponad 15% spadek.

Zwraca również uwagę ogromna rozpiętość wartości wskaźnika między najlepszym, a najgorszym powiatem. W aleksandrowskim notuje się rocznie 16,7 tys. udzielonych noclegów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, natomiast w nakielskim zaledwie 72. Generalnie najkorzystniejszymi wartościami cechują się powiaty, w których zlokalizowane są miejscowości uzdrowiskowe (aleksandrowski, inowrocławski, włocławski) oraz z rozwiniętą funkcją turystyczną (tucholski, żniński, brodnicki).

Wskutek opisanych procesów, nastąpiła ogromna zmiana relacji wskaźnika udzielanych noclegów na 1000 mieszkańców między powiatem ziemskim o najkorzystniejszej i najmniej korzystnej sytuacji. W 2000 roku notowano 61-krotną różnicę wartości wskaźnika między powiatem aleksandrowskim a chełmińskim, natomiast w roku 2011 różnica ta była 230-krotna (między powiatem aleksandrowskim a nakielskim).

Cecha:	Wskaźnik udzielonych noclegów	
Jednostka:	wskaźnik liczby udzielonych noclegów na 1000 mieszkańców	
Rok odniesienia:	2000	2011
Powiaty ziemskie o najwyższych wartościach:	aleksandrowski – 7728 inowrocławski – 2629 tucholski – 2618	aleksandrowski – 16673 inowrocławski – 2916 tucholski – 1942
Powiaty ziemskie o najniższych wartościach:	chełmiński – 126 nakielski – 196 grudziądzki – 216	nakielski – 72 radziejowski – 98 lipnowski – 115
Skala zmienności zagadnienia w ujęciu międypowiatowym – dotyczy powiatów ziemskich (max/min)	61	230
Średnia wartość dla powiatów ziemskich	1420	1586
Relacje powiatów do wartości średniej	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notuje 6, a niższy – 13 powiatów ziemskich.	Wskaźnik wyższy od przeciętnego notują 3, a niższy – 16 powiatów ziemskich.

Wartości dla powiatów grodzkich:		
Bydgoszcz	495	667
Toruń	820	1781
Włocławek	742	613
Grudziądz	500	549
Komentarz dotyczący specyfiki danego zagadnienia	Analizowany wskaźnik cechuje się niezwykle dużą rozpiętością, co jest skutkiem klasyfikowania ruchu uzdrowskiego jako ruchu turystycznego.	

Podsumowanie

Przeprowadzone analizy dowodzą, że rozwój województwa w ostatniej dekadzie nie doprowadził do wyrównania zróżnicowań wewnętrznych identyfikowanych na poziomie stanu rozwoju poszczególnych powiatów.

Na rozwój danego obszaru zbyt duży wpływ mają zewnętrzne uwarunkowania społeczno-gospodarcze lub wewnętrzne determinanty środowiskowe. Wskutek powyższego o poziomie, tempie oraz kierunkach rozwoju danego obszaru w największym stopniu decyduje stopień jego dostosowania do zmieniających się uwarunkowań.

Aczkolwiek przeprowadzona analiza miała charakter stosunkowo pobieżny, ponieważ zakres dostępnych danych uniemożliwił pełną analizę wszystkich istotnych aspektów rozwoju, to jak się wydaje możliwe jest zidentyfikowanie pewnych czynników powiązanych z charakterem rozwoju, czyli zmiennych, które w największym stopniu zadecydowały o obecnym poziomie rozwoju powiatów i ich pozycji oraz relacji w stosunku do powiatów pozostałych. Jak się wydaje, najważniejsze zmienne powiązane z poziomem rozwoju to stopień urbanizacji, zwłaszcza w aspekcie zawodowym (duże uzależnienie od rolnictwa jest typowe dla obszarów słabo rozwiniętych), ale także bliskość największych miast, które są ośrodkami dyfuzji procesów rozwojowych na obszary otaczające. Bydgoszcz i Toruń bez wątplenia stymulują rozwój obszarów otaczających, natomiast Włocławek i Grudziądz nie osiągnęły potencjału, który byłby wystarczający dla generowania trwałych impulsów dla słabiej rozwiniętych obszarów otaczających. Z procesem urbanizacji wiąże się też przeciętnie wyższy poziom wykształcenia ludności nierolniczej co jest czynnikiem poprawiającym pozycję na rynku pracy a jednocześnie uwarunkowaniem rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej. Można postawić tezę, że zapewnienie sprawnych połączeń obszarów peryferyjnych z Bydgoszczą i Toruniem przyczyni się do objęcia większej części województwa tymi pozytywnymi oddziaływaniami, a więc pośrednio poprawi stan rozwoju powiatów dalej położonych.

Wyraźna konwergencja ma miejsce wyłącznie w aspekcie infrastruktury technicznej. Jej sukcesywny rozwój prowadzi do zmniejszania różnic ilościowych oraz wskaźników obsługi pomiędzy różnymi powiatami. Wprawdzie należy zakładać, że ze względu na różnice fizycznogeograficzne, administracyjne czy też charakter sieci osadniczej, nigdy nie zostanie osiągnięty stan w pełni porównywalnego wyposażenia obszarów, ale bardzo satysfakcjonujące jest podejmowanie przez samorządy działań mających na celu osiągnięcie wskaźników w danych uwarunkowaniach jak najwyższych.

Wskazuje się na konieczność prowadzenia regularnych analiz o podobnym charakterze oraz poszerzenia zakresu badanych cech o aspekty rozwoju społecznego – co będzie możliwe wraz z opublikowaniem danych spisowych (Narodowego Spisu Powszechnego 2011 i Powszechnego Spisu Rolnego 2010).